

HİJAN EREN

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT
ANABİLİM DALI

YÜKSEK
LİSANS
TEZİ

SAVUNMA HARCAMALARI, İŞSİZLİK,
DÖVİZ KURU VE FAİZ ORANI
ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

HİJAN EREN

İKTİSAT
ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2024

HAZİRAN 2024

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**SAVUNMA HARCAMALARI, İŞSİZLİK, DÖVİZ KURU VE
FAİZ ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
HİJAN EREN**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. MUSTAFA TORUSDAĞ**

VAN – 2024

KABUL VE ONAY

Hijan EREN tarafından hazırlanan “Savunma Harcamaları, İşsizlik, Döviz Kuru ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Doç. Dr. Mustafa TORUSDAĞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Başkan: Prof. Dr. Zafer KANBEROĞLU Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Doç. Dr. Veysel İNAL Sakarya Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	10/06/2024
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (07.06.2024)

(Hijan EREN)

Yüksek Lisans Tezi

Hijan EREN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran, 2024

SAVUNMA HARCAMALARI, İŞSİZLİK, DÖVİZ KURU VE FAİZ ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde savunma harcamaları ile döviz kuru, işsizlik ve faiz oranı arasındaki ilişkileri inceleyerek, savunma harcamalarının bu ekonomik göstergeler üzerinde mevcut olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın amacı savunma harcamalarının işsizlik, faiz oranları ve döviz kurları üzerindeki etkisini incelemektir. Temel amacı, savunma harcamalarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini anlamak ve bu etkilerin politika yapıcılar için önemini vurgulamaktır. Bu bağlamda çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları savunma harcamalarının işsizlik üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu gösteriyor. Savunma harcamalarındaki artışın özellikle savunma sanayi ve ilgili alanlarda istihdamı artırdığı, dolayısıyla işsizlik oranını düşürdüğü tespit edildi. Ayrıca savunma harcamalarının faiz oranları üzerindeki etkisi araştırılmış ve bu bağlamda çelişkili sonuçlar elde edilmiştir. Bazı durumlarda savunma harcamalarındaki artış faiz oranlarını artırdı, diğerlerinde ise etki zayıf veya belirsiz oldu. Döviz kuruna göre ise savunma harcamalarının genellikle döviz kuru üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ancak savunma harcamalarındaki artış bazı durumlarda ülkenin dış ticaret dengesini ve dolayısıyla dolaylı olarak döviz kurunu etkileyebilmektedir.

ADF birim kök testi, Bayern-Hanck (2012) eşbütünleşme testi, Hacker-Hatemi (2006) nedensellik testleriyle 1990-2022 dönemi Türkiye için incelemiştir. Hacker-Hatemi (2006) nedensellik testleri analiz bulguları doğrultusunda, Türkiye için İşsizlik oranı ve faiz oranı arasında, işsizlik ve döviz kuru arasında, işsizlik ve savunma harcamaları arasında, savunma harcamaları ve döviz kuru arasında, döviz kuru ve faiz oranı arasında ve savunma harcamaları ve faiz oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Savunma Harcamaları, İşsizlik, Faiz Oranı, Döviz Kuru, ADF, Bayern-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi, Hacker-Hatemi(2006) Nedensellik Testi.

Sayfa Sayısı : x + 60

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mustafa TORUSDAĞ

Master's Thesis

Hijan EREN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
June, 2024

RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES, UNEMPLOYMENT, EXCHANGE RATE, AND INTEREST RATE: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the impact of defense expenditures on unemployment, interest rates, and exchange rates. Its primary objective is to understand the effects of defense expenditures on economic variables and emphasize their significance for policymakers. In this context, panel data analysis was employed. The findings of the research indicate that defense expenditures have a significant impact on unemployment. It was found that an increase in defense spending particularly stimulates employment in the defense industry and related sectors, thereby reducing the unemployment rate. Additionally, the study explored the effect of defense expenditures on interest rates, revealing mixed results. In some cases, an increase in defense spending led to higher interest rates, while in others, the effect was weak or uncertain. Regarding exchange rates, defense expenditures generally exerted a limited impact, although an increase in defense spending could indirectly affect the country's trade balance and consequently influence exchange rates.

The study conducted ADF unit root tests, Bayern-Hanck (2012) cointegration tests, and Hacker-Hatemi (2006) causality tests for the period 1990-2022 in Turkey. Based on the analysis findings from Hacker-Hatemi (2006) causality tests, it was concluded that there exist bidirectional causality relationships in Turkey between the unemployment rate and interest rates, unemployment and exchange rates, unemployment and defense expenditures, defense expenditures and exchange rates, exchange rates and interest rates, as well as defense expenditures and interest rates.

Key Words: Defense Expenditures, Unemployment, Interest Rate, Exchange Rate

Quantity of Page : x + 60

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Mustafa TORUSDAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	viii
ÖN SÖZ.....	x
GİRİŞ	1
A) Literatür.....	4
1. KAMU HARCAMALARI İÇİNDE SAVUNMA HARCAMALARININ YERİ.....	11
1.1. Savunma Harcamaları Tanımı.....	12
1.2. Düzeyi ve Etkinliği Bakımından Savunma Harcamaları.....	13
1.3. Savunma Harcamalarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar	14
1.3.1. Klasik Yaklaşım.....	14
1.3.2. Keynesyen Yaklaşım	14
1.3.3. Neoklasik Yaklaşım.....	15
1.3.4. Marksist Yaklaşım	16
1.4. Türk Savunma Sanayi Şirketleri.....	17
1.5. Türk Savunma Sanayi Şirketlerinin İhracatı	19
2. SAVUNMA HARCAMALARININ İŞSİZLİK VE FAİZ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ.....	23
2.1. Savunma Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki İlişki	23
2.1.1. İşsizlik.....	23
2.1.2. İşsizlik Türleri.....	23
2.1.2.1. Gizli İşsizlik.....	23
2.1.2.2. İradi İşsizlik	23
2.1.2.3. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik.....	24
2.1.2.4. Yapısal İşsizlik	24
2.1.2.5. Mevsimsel İşsizlik	25
2.1.2.6. Konjonktürel İşsizlik	25
2.1.3. İşsizliği Ölçme Yöntemleri.....	26
2.1.4. İşsizliğe Teorik Yaklaşımlar	26
2.1.4.1. Neo-Klasik Yaklaşım	26
2.1.4.2. Keynesyen Yaklaşım	26

2.1.4.3. Marksist Yaklaşım.....	27
2.1.4.4. Yeni Klasik Yaklaşım.....	27
2.1.4.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım	28
2.1.5. Savunma Harcamaları ve İşsizlik İlişkisinin Türkiye Örneği.....	29
2.2. Savunma Harcamaları ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki.....	30
2.2.1. Döviz Kuru	30
2.2.2. Döviz Kuru Rejimleri	31
2.2.2.1. Sabit Döviz Kuru	32
2.2.2.2. Ara Rejimler	33
2.2.2.3. Dalgalı Döviz Kuru	33
2.2.3. Döviz Kuru Türleri	33
2.2.3.1. Nominal Döviz Kuru	33
2.2.3.2. Reel Döviz Kuru	34
2.2.4. Döviz Kuruna Teorik Yaklaşımlar	34
2.2.5. Savunma Harcamaları ve Döviz Kuru İlişkisi	35
2.3. Savunma Harcamaları ve Faiz Oranları Arasındaki İlişki.....	35
2.3.1. Faiz	35
2.3.2. Faiz Çeşitleri	37
2.3.2.1. Nominal Faiz	37
2.3.2.2. Reel Faiz	37
2.3.2.3. Banka Faizleri.....	37
2.3.3. Faiz Oranlarına Teorik Yaklaşımlar	38
2.3.3.1. Klasik İktisat Yaklaşımı	38
2.3.3.2. Keynesyen İktisat Yaklaşımı	39
2.3.3.3. Neoklasik İktisat Yaklaşımı.....	39
2.3.3.4. Monetarist Yaklaşım.....	40
2.3.4. Faiz Oranları ve Savunma Harcamaları Arasındaki İlişki	41
2.3.5. İşsizlik ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki	42
2.3.6. İşsizlik ve Faiz Oranları Arasındaki İlişki	43
2.3.7. Döviz Kuru ve Faiz Oranları Arasındaki İlişki.....	44
3. ANALİZLER.....	47
3.1. Bayer Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi	47
3.2. Hacker – Hatemi (2006) Nedensellik Analizi	50
3.3. ADF Birim Kök Testi.....	52

4. SONUÇ.....	54
KAYNAKÇA	56
ÖZ GEÇMİŞ	
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1.	İlk 14 Türk Savunma Sanayii Firmasının İhracatı – 2022.....	19
Tablo 2.1.	1980-2022 Yılları Türkiye’de Gerçekleşen Faiz Oranları	41
Tablo 2.2.	2006-2023 yılları İşsizlik-Toplam İstihdam ve Faiz Oranı Verileri	43
Tablo 3.1.	Savunma Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi Error! Bookmark not defined.	
Tablo 3.2.	Savunma Harcamaları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi..... Error! Bookmark not defined.	
Tablo 3.3.	Savunma Harcamaları ve Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi..... Error! Bookmark not defined.	
Tablo 3.4.	Faiz Oranları, Döviz Kuru ve İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi..... Error! Bookmark not defined.	
Tablo 3.5.	Gecikme Uzunluğu Kriterinin Belirlenmesi.....	47
Tablo 3.6.	Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	48
Tablo 3.7.	Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	49
Tablo 3.8.	Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	49
Tablo 3.9.	Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	50
Tabl 3.10.	Türkiye için Hecker- Hatemi-J (2006) Nedensellik Analizi.....	51
Tablo 3.11.	ADF Birim Kök Testi	52

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Döviz Kuru Rejimlerinin Sınıflandırılması	32
---	----

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans ders dönemimde ve tez hazırlama sürecimde bilgilerini ve deneyimleriyle yanımda olan, yaşadığım tüm zorluklara rağmen, destekleyen ve yol gösteren Danışman Hocam Doç. Dr. Mustafa TORUSDAĞ'a ve çok değerli tez jüri hocalarım Prof. Dr. Zafer KANBEROĞLU ve Doç. Dr. Veysel İNAL'a katkılarından tezime sundukları kıymetli yapıcı eleştirileri ve yol gösterici olmalarından dolayı çok teşekkür ederim. Prof. Dr. M. Akif ARVAS hocama da tezime olan katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Ülkelerin kendi coğrafi bölgelerinde mutlak varlıklarını sürdürebilmeleri için savunma harcamalarına ayırdıkları pay oldukça önemlidir. Her ülke, kamu huzurunu ve ulusal güvenliğini sağlamak için yer yer olası meydana gelebilecek iç ve dış tehditlerle mücadele etmek amacıyla bütçesinin bir kısmını savunma harcamalarına ayırmaktadır. Savunma harcamaları için ayrılan kaynaklar genellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Ülkenin siyasi önceliklerini göstermesi bakımından çok önemli olan savunma harcamaları her ülke için son derece büyük bir öneme sahiptir. Birçok ülke kalkınma düzeylerini arttırmak ve Dünya üzerinde alınacak olan kararlarda söz sahibi olabilmek için ülke savunmasını ve ekonomilerini güçlü tutma ihtiyacı içerisinde. Bu bakımdan bir ülkenin savunma harcamasına ayıracağı miktar o ülkenin ekonomik gücü ile doğru orantılı olmaktadır. Savunma harcamaları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması literatürdeki güncel konulardan biri olmaya devam etmektedir.

Bu çalışma, savunma harcamaları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeyi ve bu ilişkilerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlamaktadır. Literatürde, savunma harcamalarının ekonomik büyüme, işsizlik, döviz kuru ve faiz oranları gibi makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine dair çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, Türkiye örneği bağlamında bu ilişkilerin güncel veriler alınarak yapılan spesifik analizleri sınırlıdır. Bu çalışma, mevcut literatürdeki boşluğu doldurmayı ve Türkiye'nin savunma harcamaları politikalarının ekonomik performansı üzerindeki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir.

Savunma harcamaları ile ilgili kuramlara bakıldığında; Klasik iktisatçılar, genel anlamıyla savunma harcamalarını kaynak israfı olarak görmekle birlikte bu harcamaların üretken yatırımları ve ekonomik büyümeyi engelleyebileceğini bunun yerine özel yatırımların arttırılmasının ekonomik büyüme üzerindeki verimliliği arttıracaklarını ifade etmektedirler.

Keynesyen iktisatçılara göre, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin var olduğu ifade edilmektedir. Neoklasik iktisatçılarsa, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu

savunmaktadırlar. Yani, savunma harcamalarına direkt olarak üretken yatırımlardan ve beşeri sermayeden pay ayrılmaktadır. Askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini negatif olarak tanımlanmaktadır. Yüksek savunma bütçelerinin ekonomik büyüme ve ticari rekabeti sınırlandırmasından kaynaklı savunmaya ayrılan bütçenin azaltılması ve daha fazla verim alınabilecek alanlara yönlendirilmesinden dolayı ekonomik büyümenin pozitif yönde etkilendiği ifade edilmektedir. Bundan kaynaklı olarak savunma harcamalarının azaltılmasının ekonomik büyümeyi arttıracığı savunulmaktadır.

Bu kuramlardan son olarak Marksist iktisatçılar ise savunma hizmetlerini, sınıf yapıları arasındaki güç ilişkilerini sürdürmenin bir aracı olarak görmektedirler. Bununla birlikte savunma harcamalarının; işsizlik, döviz kuru ve faiz oranları ile ilişkisine de bakıldığında; savunma harcamaları ve işsizlik ilişkisi için savunma harcamalarının işsizliği azalttığı, yüksek savunma harcamalarının israf olduğu ve yüksek savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi garanti ettiği yönünde farklı görüşler mevcuttur.

Savunma harcamaları ve döviz kuru ilişkisi incelendiğinde ise, savunma harcamaları ve dış borçlar ekonomik etkileri açısından önemli bir ilişki içindedir. Bu ilişki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ve kalkınma süreçlerini etkiler. Zira bu ülkelerdeki sınırlı sanayi altyapısı, yüksek teknolojiye sahip askeri ürünlerin ithalatına bağımlılığı artırabilir. Bu durum da savunma harcamalarını finanse etmek için dış kaynaklara olan gereksinimi artırabilir. Bu bağlamda, askeri ürün ve silah ithalatı, iç kaynakların yetersizliği veya mevcut politikalar nedeniyle gelişmekte olan ülkeler için dış borçlanmayı zorunlu kılabilir.

Üçüncü olarak savunma harcamaları ve faiz oranları ilişkisi içinse araştırılan birçok çalışma, savunma harcamalarının artmasının genellikle faiz oranlarını yükselttiğini göstermektedir. Bu, devletlerin savunma için daha fazla harcama yapması durumunda, borçlanma ihtiyacının artmasıyla faiz oranlarının yükselmesine bağlıdır. Faiz oranlarının savunma harcamaları üzerindeki etkisine bakıldığında ters yönde bir ilişki de gözlemlenebilir. Yani, yüksek faiz oranları, devletlerin savunma harcamalarını kısıtlamak zorunda kaldığı durumlarda ortaya çıkabilir. Çünkü yüksek faiz oranları, kamu borçlanma maliyetlerini artırır ve bu da bütçe üzerinde baskı yaratabilir.

İşsizlik, döviz kuru ve faiz oranlarının kendi aralarındaki ilişkilere bakıldığında ise şunları söylemek mümkündür: İşsizlik-döviz kuru; Bir ülkenin para biriminin değeri genellikle döviz kuru üzerinden ölçülür. Bir ülkenin döviz kuru, ihracat ve ithalatı etkileyebilir. Devalüasyon veya döviz kuru düşüşü, ihracatı artırabilirken ithalatı azaltabilir. Bu durumda, ihracattaki artış istihdamı artırabilir ve dolayısıyla işsizliği azaltabilir. Ancak, döviz kurundaki dalgalanmalar da bazen işsizlik üzerinde belirsizlik yaratabilmektedir.

İşsizlik-faiz oranları ilişkisinde, genellikle, faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde işletmeler ve tüketiciler kredi almaya teşvik edilirler, bu da yatırımları ve harcamaları artırabilir ve dolayısıyla istihdamı destekleyebilir. Ancak, faiz oranlarındaki aşırı düşüşler enflasyonu artırabilir ve bu da ekonomiyi olumsuz etkileyebilir. Döviz kuru-faiz oranı ilişkisinde genellikle, yüksek faiz oranları ülkenin para birimini cazip kılar ve bu da döviz kuru üzerinde artırıcı bir etki yapabilir.

Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak savunma harcamalarına giriş yapıp detaylı olarak anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümünde; Savunma harcamalarının işsizlik, döviz kuru ve faiz oranları ile ilişkisine bakılıp Türkiye üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde; İşsizlik, döviz kuru ve faiz oranlarının kendi aralarındaki ilişkilerine değinilmiştir. Literatür çalışması ve analizlere yer verilmiştir. Ve son olarak dördüncü bölümde işsizlik, faiz oranı ve döviz kuru ile ilişkisi ADF birim kök testi, Bayern-Hanck (2012) eşbütünleşme testi ve Hacker-Hatemi (2006) testleri uygulanmıştır. 1990-2022 dönemi Türkiye'si için incelenmiştir.

A) Literatür

1) İşsizlik ve Savunma Harcamaları İlişkisi

YAZAR(LAR)	ÜLKE(LER)	KAPSAM	YÖNTEM	BULGULAR
Soyyigit Kaya (2013)	Türkiye	1950-1997	ARDL Sınır Testi	Askeri harcamalar hem kısa hem de uzun vadede istihdamı azaltmaktadır. Araştırmasında savunma harcamalarının uzun vadeli ekonomik etkilerini Johansen eşbütünleşmesi ve Toda-Yamamoto nedenselliğini kullanarak 1970-2010 dönemine ait verileri araştırmıştır.
Üçler (2017)	Türkiye	1980-2014	Hatemi-J (2008) Eşbütünleşme Testi ve Dinamik En Küçük Kareler (DOLS)	Savunma harcamaların istihdamın sebebi olmadığını bunun tersi olarak istihdamın savunma harcamaların sebebi bulunduğunu bulmuştur.
Topal (2018)	Türkiye	1955-2016	Hatemi-J (2008) Eşbütünleşme Testi, ADF Testi	Askeri harcamaların işgücü piyasasını hangi kanallar yöntemiyle etkileyebileceği konusunda uzlaşma olmamakla birlikte birbirinin alternatifi görüşler mevcuttur. Muhafazakâr görüşe nazaran savunma harcamaları işsizliği düşürür. Bu görüşe nazaran savunma harcamaları emek talebini artırarak ekonomideki işsizliği azaltarak ekonomi üzerinde doğrudan ve dolaylı büyüme etkileri yaratmaktadır. Liberal görüşse büyük savunma harcamalarını israf olarak görmektedir. Bu görüş, askeri harcamaların işsizliği arttırdığını, ekonomik kaynakların kullanımında verimsizliğe yol açtığını, özel sektörü dışladığını, sosyal harcama programlarına ayrılacak kaynakların verimsiz alanlara kaydırıldığını ve vergi yükünün arttığını ileri sürmektedir. Radikal görüş ise, askeri harcamaların yüksek olduğu ülkelerde askeri harcamaların aslında yüksek kalkınmanın garantisi olduğunu ve bu harcamaların artırılmasının toplam talebi artırarak işsizliği azalttığını savunmaktadır.

Yıldırım & Sezgin (2003)	Türkiye	1990	ARDL Sınır Testi	Ayrıca teknolojinin yayılmasının hiçbir durumda istihdamı artırmadığını, aksine emek kullanımından tasarruf ederek işsizliği artırabileceğini belirtmektedirler. Savunma sanayii istihdamındaki değişimi açıklayan bu etki, ekonomide friksiyonel işsizliğe neden olabilir ve işgücü piyasasında işgücü arzını artırabilir. Bu vergi yükünün savunma harcamaları üzerindeki etkisidir. Ek savunma harcamaları hem işveren hem de emek üzerindeki vergi yükünü arttırdıkça ekonomideki emek arz ve talebi azalacak, işsizlik artabilecektir. Bunlar savunma harcamalarının istikrara kavuşturulması ve döngüsel etkilerdir. Bu etkilerin işe yarayıp yaramadığına bağlı olarak savunma harcamaları ekonomideki işsizliği artırabilir veya tam tersi olabilir.
-----------------------------	---------	------	------------------	--

2) Döviz Kuru ve Savunma Harcamaları İlişkisi

YAZAR(LAR)	ÜLKE(LER)	KAPSAM	YÖNTEM	BULGULAR
Dunne & Perlo-Freeman & Soydan (2004)	22 OECD Ülkesi	2000 - 2017	Panel Veri Analizi	Askeri harcamalar ile Türkiye'nin dış borcu arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'yi inceleyen bu çalışmaların tümünde dış borç ve silah ithalatı konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Son dönemde yapılan çalışmalar askeri harcamalar ile dış borç arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur

Karakurt (2020)	Türkiye	2000 – 2015	ARDL Sınır Testi	Brzoska savunma harcamalarının borç birikimi üzerindeki etkisini ilk anlatan isimdir. Askeri harcamalar özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış borcu etkileyen bir faktör olarak görülmekte ve askeri harcamaların dış borcu doğrudan ve dolaylı olarak üç şekilde etkileyebileceği savunulmaktadır. İlki, eğer milli gelirler bütçe kalemi olan askeri harcamaları finanse etmekte yetersiz kalıyorsa, askeri harcamalardaki artış bütçe gelirleri üzerinde baskı oluşturabilir. Böyle bir açığı finanse edecek ulusal kapasitenin sınırlı olması durumunda, bütçe açığı dış borçlanma ihtiyacını doğurmakta ve dolayısıyla dış borç birikmesine yol açmaktadır. İkincisi, askeri harcamaların bir kısmı döviz ihtiyacı yaratan silah ithalatıdır. Bir ülke silah ithal ediyorsa ve döviz ihtiyacı toplam ithalatı karşılayamıyorsa, ortaya çıkan açık dış borçlanmayla kapatılabilir. Döviz rezervleri sınırlı olan ülkelerde bu tür ithalatlar hem dış kredi ihtiyacını hem de dış borç birikimini arttırmaktadır. Bu iki yöntem birbirini dışlamaz ve hatta aynı anda etkili olabilir. Üçüncüsü, bazı ülkeler silahlarını ve diğer askeri teçhizatlarını yurt içinde üretebilmektedir. Bu üretim gelişmiş teknoloji girdi ithalatını gerektirdiğinden döviz talebini artırmakta, bu döviz talebi dış borçlanma yoluyla karşılanmakta, bu da dış borç dengesini artırmaktadır.
Has & Çınar (2022)	Türkiye	1975 - 2019	Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Analizde 1975-2019 yılları arasında savunma harcamaları, ekonomik büyüme ve Türkiye döviz kuru arasında kapsamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için yapılan nedensellik testi sonucunda, Savunma harcamaları ile Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesi arasında belirli yıllar arasında %10 düzeyinde güçlü, tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Anlamlılık düzeyinde ve döviz kuru ile savunma harcamaları arasında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki tesirinin belirlenmesinde döviz kurunun da dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

3) Faiz Oranları ve Savunma Harcamaları İlişkisi

YAZAR(LAR)	ÜLKE(LER)	KAPSAM	YÖNTEM	BULGULAR
Ajmair (2018)	Pakistan	1990 – 2015	ARDL Sınır Testi	Savunma harcamalarındaki artış, yayılma etkisi nedeniyle kamu sektörü harcamalarının artmasına ve özel yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Savunma harcamalarının vergi artışlarıyla finanse edilmesi özel sektör tasarruflarının azalmasına ve faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Savunma harcamalarının borçlanmayla karşılanması durumunda faiz oranı yurt içi para talebi ve yurt içi fon arzı dengesi sağlanıncaya kadar artacaktır. Her iki durum söz konusu olduğunda da faiz oranındaki bir artış özel yatırımı dışlayacak ve GSYH, istihdam ve toplam arzı azaltacaktır.
Seyhan & Örnek, & Aksoğan (2013)	Türkiye	1970-2008	Eşbütünleşme ve VAR Modeli	Kamu kesiminin bir parçası olan savunma harcamalarındaki artış öncelikle üretim ve gelir düzeyindeki artışla başlamaktadır. Artan gelirler para talebini artırır ve faiz oranlarını yükseltir. Yüksek faiz oranları borçlanma maliyetlerini artırır ve yatırımları azaltır. Böyle bir durum savunma harcamalarının özel sektör yatırımlarının dışında kalmasıyla sonuçlanabilecektir. Özel tüketim ve yatırım kamu altyapı yatırımları, sosyal güvenlik hizmetleri gibi ekonomik faaliyetlere tahsis edilebilecek alanlardan kaynak ayırarak ekonomik büyümeyi engellemektedir.
Aiyedogbon & Ohwofasa, (2014)	Nijerya	1980 – 2012	ARCH, Granger ve Eşbütünleşme Testi	1980-2012 dönemini kapsayan Nijerya verileri temel alınarak yapılan çalışmada, savunma ile para arzı, enflasyon harcamaları, döviz kuru ve faiz oranı arasındaki ilişki ARCH, Granger ve Eşbütünleşme testleri kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada enflasyon ile savunma harcamaları arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmış.
Kinsella (1990)	ABD	1943 – 1989	Otoregresyon Modeli	1943 ile 1989 yılları arasında yürütülen bir çalışma, askeri harcamalar ile ABD'nin ekonomik performansı arasındaki ilişkiyi bir vektör otoregresyon modeli kullanarak incelemiştir. Çalışma, fiyat düzeyi ile işsizlik oranı, askeri harcamalar, toplam çıktı ve faiz oranları, arasında herhangi bir ilişki olmadığını bulmuştur.

Topal (2018)	Türkiye	2017	Çoklu Yapısal Kırılımlar Altında Eşbütünleşme Analizi ve Zamanla Değişen Nedensellik	Taylor ve Romer tarafından geliştirilen yeni makroekonomik büyüme modeli, askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini açıklamak için kullanılan bir diğer büyüme teorisidir. Reel faiz oranlarının dışsal olduğu varsayılarak, toplam talebin bir maliyet bileşeni olmasına rağmen, savunma harcamaları toplam talep denklemine ayrı bir değişken olarak dahil edilmekte ve savunma harcamalarının olası olumlu veya olumsuz etkisi keşfedilmeye çalışılmaktadır. Toplam üretim düzeyi, tek denklemlili toplam arz ve toplam arz yaklaşımıyla açıklanmaktadır.
--------------	---------	------	--	--

4) İşsizlik ve Döviz Kuru İlişkisi

YAZAR(LAR)	ÜLKE(LER)	KAPSAM	YÖNTEM	BULGULAR
Öztürk & Demir (2018)	Türkiye	2010 – 2017	Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	

Lindblad (2003)	İsveç	1990	NAIRU	Döviz kurunun; üretime, istihdama ve ihracata da mühim etkileri olacağı anlaşılmaktadır. Esasında literatürde uzun süredir enflasyon, döviz kuru ve işsizlik arasında önemli bir ilişki olduğu savunulmaktadır. Özellikle esnek döviz kurlarının para piyasası üzerinden işgücü piyasasını etkilediği literatürde genel olarak kabul edilmektedir. Döviz kuru, ihracat ve ithalat yoluyla da işgücü piyasasını etkileyebilmektedir. Teorik olarak doğal işsizlik oranı ve denge reel oranı şüphesiz birçok ekonomik ve kurumsal faktör tarafından belirlenmektedir. Fakat reel döviz kurunun işsizliği etkileyen önemli bir faktör olduğu hem literatürdeki tartışmalardan hem de alanda yapılan uygulamalı araştırmalardan anlaşılmıştır. Özellikle ekonomileri açık olan ülkelerde reel döviz kurunun işsizliğin önemli bir belirleyicisi olduğu söylenebilir. Çünkü ekonomisi açık olan ülkelerde tüketiciler hem yurt içinde hem de yurt dışında üretilen ürünleri tercih etme imkânına sahiptirler.
Öztürk & Demir (2018)	Türkiye	2010 - 2017	Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	Son senelerde Türkiye ekonomisi küresel rekabete katılabilmek adına, küresel gelişmiş ekonomilere göre teknolojik gelişme yönünde daha küçük ama önemli adımlar atmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, Türkiye ekonomisinde eğitilmiş işgücünün payı artmakta ve nüfusun çoğunluğu bu kategoriye ait olmadığından, nüfus artışının bir sonucu olarak işsizlik oranları son yıllarda artma eğilimi göstermektedir. Küreselleşmenin açık para politikasının ulusal kalkınma, dış ticaret ve işsizlik gibi temel ekonomik göstergeleri etkileyen teknolojinin yanı sıra ulusal ekonomiler üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Döviz kuru değişiklikleri ülkelerin ithalat ve ihracatını etkileyebileceği gibi, dolaylı etkiler de işsizlik gibi diğer faktörleri etkileyebilmektedir.

5) İşsizlik ve Faiz Oranları İlişkisi

YAZAR(LAR)	ÜLKE(LER)	KAPSAM	YÖNTEM	BULGULAR
Bekiroğlu (2010)	Türkiye	2010		Ekonomide işsizliğin olduğu varsayıldığında, piyasadaki para arzı arttığında ve (genişletici para politikası) uygulandığında faiz oranları düşecektir. Bu süreç “geçirme mekanizmasının” başlangıcıdır. Aktarım mekanizması, para arz ve talebinde değişikliklere niçin olan ve toplam talebi etkileyen bir sistemdir.
Bal (2012)	Türkiye	1994 - 2014	VAR	Ekonomik kararlar ve siyaset eylemleri sonucunda gerçek faiz oranları ve işsizlik oranlarının gelir dağılımı üstünde istatistiksel olarak anlamlı tesirleri olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya göre; gerçek faiz oranlarındaki ve işsizlik oranındaki artış, gelirin en düşük gelir gruplarından en yüksek gelir gruplarına aktarılmasına sebep olmaktadır
Toker (2020)	Türkiye	2002 - 2022	VAR	Net ihracatın düşük, işsizliğin yüksek olduğu bir ekonomide MB işsizlik sorununu genişletici para politikası uygulayarak (para arzını artırarak) çözmektedir. Genişletici para politikası ve düşük faiz oranları borçlanmayı ve yatırımı artırarak büyümeyi pozitif yönde etkisinde bırakır ve işsizliği azaltır. Aynı zamanda faiz oranlarının düşmesi sonucunda milli paranın kıymeti düşecek, ihracat artacak sadece ödemeler dengesindeki borç miktarı daha da artacaktır. Kısıtlayıcı para politikası ve artan faiz oranları kredi ve yatırımı azaltarak büyümeyi negatif etkilemekte ve işsizliği artırmaktadır. Faiz oranlarının artması bununla beraber ülke para biriminin kıymetini de arttırır, ihracatı azaltır sadece ödemeler dengesindeki borç miktarını azaltmaktadır.

6) Faiz Oranları ve Döviz Kuru İlişkisi

YAZAR(LAR)	ÜLKE(LER)	KAPSAM	YÖNTEM	BULGULAR
------------	-----------	--------	--------	----------

Oruç (2016)	Türkiye	1988 - 2015	Eşbütünleşme ve En Küçük Kareler Yöntemi	Araştırması, eş bütünleşme ve dinamik en küçük kareler yöntemi ile döviz kurlarının belirlenmesinde parasalcı bir yaklaşımla incelenmektedir. Döviz kurlarını ve göreceli para arzını belirlemek için 1988'den 2015'e kadar olan döneme ilişkin üç aylık verileri kullanmaktadır. Göreceli gelir düzeyleri ile göreceli faiz oranları arasındaki ilişkiyi çözmeye çalışılmıştır. Araştırma neticeleri göreceli gelirin döviz kurları için belirleyici bir değişken olduğunu göstermektedir. Öte taraftan göreceli faiz payı ve göreceli enflasyon payı değişkenlerinin döviz kuru üstünde anlamlı bir tesiri vardır.
Ayla (2019)	Türkiye	2006 - 2017	Engle-Granger- Eş Bütünleşme	2006'dan 2017'ye kadar olan üç aylık verileri kullanarak, kısa vadeli reel faiz oranları ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemek için eş bütünleşme testleri ve nedensellik testleri kullanılmıştır. Engle-Granger eş bütünleşme testine verilen yanıt, kısa vadeli reel faiz oranı ile yaklaşık döviz kuru arasındaki eş bütünleşme ilişkisini belirlemiştir. Nedensel ilişki analizi sonuçlarına göre değişkenlerin birbirleriyle kısa dönemde nedensel bir ilişkisinin olmadığı sadece uzun dönemde birbirleriyle nedensel bir ilişkisinin olduğu kararına varılmıştır.

1. KAMU HARCAMALARI İÇİNDE SAVUNMA HARCAMALARININ YERİ

Savunma ve güvenlik hizmetleri toplumun bireysel üyeleri üzerinde siyasi güce sahiptir, sosyal koşulların göstergesi olarak kabul edilir ve ulusal bütçelerin büyük bir bölümünü oluşturur. Savunma ve güvenlik görevleri, bir ulusu egemenliğini ülke içerisindeki her türlü yasa dışı olaydan ve diğer ülkelerin bu devlet üzerinde egemenlik iddialarından koruma güvencesidir. Dolayısıyla kamu harcamaları içerisinde önemli bir yer tutan savunma harcamaları, milletin sağlığına yönelik her türlü tehdide karşı, milli refahın artırılması pahasına milli gelirden edilen feragattir (Çınar, 2002).

Savunma harcamalarında hizmetler birimlere bölünemez veya ayrı birimler tarafından sağlanan hizmetler yapılamaz. Savunma hizmetleri fiyatlandırılmadığı için piyasaya sürülememektedir. Savunma hizmetleri, savunma harcamaları veya savunma politikası yoluyla gerçekleştirilen kamu hizmetleridir (Kayan, 2017).

1.1. Savunma Harcamaları Tanımı

Savunma geleneksel olarak tamamen bir kamusal hizmet olarak görülmüştür. Ülkede yaşam süren vatandaşların tümünün bu hizmetten rekabet içerisinde olmadan eşit bir biçimde faydalanmaları sürecidir. (Bulutoğlu, 2003).

Savunma harcamaları, piyasa ekonomisini canlandırmaya yönelik ekonomik faaliyetin yaratılması için gerekli ve önemlidir. Savunma alanında bir devletin temel görevlerinden biri de ülkede yaşayan herkesin savunma harcamalarından eşit şekilde faydalanmasını sağlamaktır (Torusdağ, 2019).

Savunma harcamaları; askeri personel maaşları, savunma ekipmanlarının satın alınması ya da üretimi, bu teçhizatların bakım ile onarımları, ar-ge ile inşaat projeleri çalışmalarını içermektedir. Geniş anlamda savunma harcamaları, askeri güçlerin yanı sıra güvenlik personeli, polis, gümrük çalışanları gibi askeri birimler olmayan güçlere, sivil savunmaya, zorunlu gıda ve hammaddelerin stoklanmaya yönelik giderleri, silah üretimiyle ilgili faaliyetler ve uluslararası askeri organizasyonlara yapılan yardımlar kapsamaktadır (Durgun, 2017).

Savunma harcamaları, bir ülkenin bölünmezliğine yönelik tehditlerin artan bir yönü olarak söz konusu ülkenin refah düzeyini arttırmak için milli gelirden ayrılan bir paydır ve ülkenin ulusal varlığı ile egemenliğinin sürekliliğini sağlamak için yapılan harcamalardır (Bektaş, 2017).

Genel olarak askeri harcamaları, gelebilecek her türlü tehditlere karşılık bir ulusun güvenliğini gözetmek için ulusal gelirden savunmaya ayırdığı oran olarak görülmektedir. Bir başka deyişle askeri harcamalar, savunma sektörüyle ilgili teçhizat ve malzeme alım ve imalatı aynı zamanda bakım ve onarım maliyetleri, inşaat faaliyetleri, araştırma geliştirme maliyetleri, askeri ve sivil personel maliyetleri olarak da yorumlanmaktadır. Buna benzer biçimdeki sebeplerden ötürü savunma güçlerine ve askere (güvenlik personeli, gümrük çalışanları, polis vb.) giyim, gıda maddeleri ek olarak ham madde temini benzer biçimde yapılan harcamalar benzer biçimdeki dönemlerde sivil şirketlere ve meydana getirilen silah faaliyetleri ile yabancı ülkelere getirilen askeri yardımların savunma harcamalarını oluşturmaktadır (Kayan, 2017).

1.2. Düzeyi ve Etkinliği Bakımından Savunma Harcamaları

Etkinlik, toplumda mevcut kaynaklar kullanılarak en üst düzeyde üretim elde edilmesi ve üretilen mal ve hizmetlerin bireyler arasında en adil şekilde dağıtılmasının sağlanması anlamına gelmektedir (Dinler, 1988).

İktisadi bakış açısına göre, mevcut kaynaklar en üretken şekilde kullanılan duruma "etkinlik" adı verilir. Maliyetlerin en aza indirilmesi ve kısıtlı kaynaklarla en yüksek çıktıyı elde edilmesi hedeflenmektedir. Askeri harcamaların etkinliği, sadece düşük bütçe ayırma veya ucuz asker istihdamıyla ilgili değildir. Önemli olan, savunma bütçesinin genişlikleri, yetenekli ve yetişmiş birliklere sahip olmaktır (Altun, 2017).

Askerler ve diplomatlar, savunmaya ayrılan kaynakların ve ittifakların saldırı olasılığını ne oranda azalttığını ve ülkeyi uluslararası dengedeki tehdit ve kısıtlamalardan ne ölçüde koruduğunu ölçmeli ve siyasi camiaya açıklamalıdır. Teknik ve siyasi kurumlar arasındaki bilgi alışverişi sonucunda belirlenen savunma kaynaklarından en iyi savunma hizmetlerinin nasıl edinileceği bir savunma planlama faaliyetidir (Bulutoğlu, 1988).

Savunma harcamalarının etkinliği ve ekonomiye olumlu ya da olumsuz etkisi, yalnızca kamu maliyesi ve ekonomi bazında ele alındığında eksik kalmaktadır. Bunun temel nedeni, savunma harcamalarının zorunluluktan mı, potansiyel tehditlerden mi, yoksa güvenlik kaygılarından mı kaynaklandığıyla ilgilidir (Yılmaz, 2022).

Savunma programları, ekonomiklik ve etkinlik açısından ortaklaşa çalışılmalı ve değerlendirilmelidir. Buna bağlı olarak karar vermeyi kolaylaştırması ve analitik açıdan savunma gücünü arttırabilecek önemli hususlar aşağıdaki faktörlerle açıklanabilir:

- Söz konusu kaynaklardan ülke savunmasına ayrılan pay,
- Verilen kaynakların kullanımındaki etkinliğin ölçüsü,
- Ülusun gelecekte ve bugün kullanabileceği kaynakların tamamının miktarı.

Bu bulgulara karşın savunma programlarının etkinliğini sağlamak çeşitli nedenlerden dolayı kolay değildir. Mevcut kaynaklardan maksimum getiri elde etmek olarak tanımlanan etkinlik, savunma bütçelerinin hazırlanmasında da korunan bir hedeftir. Ancak; Askeri karar alma süreçlerinde aktif olmak, her ne kadar mümkün olsa da, küçük askeri bütçelere sahip olmak ya da ucuz güç temini anlamına gelmemektedir, bunun yanı sıra bütçenin büyüklüğü kesinlikle en üst seviye askeri kapasiteye sahip

olmak anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi askeri harcamalara ayrılan kaynakların etkinliğini ölçme kriterleri, ilkeleri iktisat teorisinde ortaya konan faaliyet kriterlerinden farklı değildir (Altun, 1988).

1.3. Savunma Harcamalarına Yönelik İktisadi Yaklaşımlar

1.3.1. Klasik Yaklaşım

Klasik iktisatçılar genellikle savunma harcamalarını kaynak israfı olarak görmektedirler. Savunma harcamaları üretken yatırımları engelleyebilir ve ekonomik büyümeyi engelleyebilir düşüncesindedirler. Klasik iktisatçılara göre savunma harcamalarının yerine özel yatırımların konulması ekonomik verimliliği artırabilmektedir (Karaçay Çakmak, 2009).

Klasik iktisat, savunma harcamalarının öteki bütçe kalemlerinden (eğitim, sağlık gibi) daha yüksek olmasını pozitif bir şey olarak görmezken, yerleşik bir sistemin sürdürülebilmesi için herkesin kendini kendi çatısı altında güvende hissetmesi gerektiği savunulmaktadır. İstikrarlı bir ekonomik ortama sahip olmak çok önemlidir. Savunma harcamalarının önemini vurgulamak için Adam Smith'in, "Güvenlik refahtan daha önemlidir" dediği aktarılmaktadır (Almaz, 2022).

Klasik iktisatçılara göre kamu harcamaları daha az verimli ve verimsiz alanlara yönlendirilmelidir. Klasik iktisatta göre israf, devletin kamu harcamalarını gerçek ekonomik hayata müdahale edecek noktaya kadar artırması durumunda ortaya çıkar. Ancak klasik ekonomi anlayışını pratiğe uygularsak, "görünmez el", ekonomiyi istikrara kavuşturacak ve herhangi bir olumsuz durumda, ek devlet müdahalesine gerek kalmadan ekonominin yeniden istikrarlı hale gelmesini sağlayacaktır (Kocalar, 2021).

1.3.2. Keynesyen Yaklaşım

Savunma harcamalarının ekonomik gelişme üstündeki tesirinin olumlu yönde bulunduğunu savunan ekonomik görüş Askeri Keynesyen Yaklaşımdır. Bu görüşe göre ekonomide tüketim, savunma harcamalarının çarpan etkisi ile artmaktadır, orduda vazife alan ve savunma endüstri sektöründe vazife alan çalışan sayısının artmasıyla istihdam seviyesi pozitif yönlü etkilenir, savunma sanayinin ilerlemesi hedefiyle meydana getirilen Araştırma – Geliştirme harcamaları ile öteki yatırımlar,

ülkedeki teknolojiyi ileri götürecektir. Bu bağlamda Askeri Keynesyen Yaklaşımına bakılırsa askeri harcamalarının ekonomik gelişme üstündeki etkisinin olumlu olduğu söylenebilmektedir. (Bekmez, 2015).

Savunma sanayisinin yatırımlarının oluşturduğu askeri güç eğitimi, pozitif dışsallıklar, altyapı gelişimini, askeri Ar-Ge çalışmalarıyla ilerletilen teknolojik performans, modernizasyon, disiplin ve istikrarın büyümesine katkı sağlar. Özellikle askeri Ar-Ge işlemlerinin sonucu olarak yeni teknolojiler, toplumun geneline uygulanması. Bu bağlamda, elektronik ve ulaşım alanlarındaki inovasyonların büyük bir kısmı ilk olarak askeri amaçlar karşılamak amacıyla geliştirilmektedir (Giray, 2004).

Bunun yanı sıra sanayileşmiş ülkelerde sulh zamanında görülen efektif talep yetersizliğinden dolayı üretimde dalgalanmalar görülmektedir. Bu dönemde askeri harcamalar ekonomiyi canlandırarak efektif talebi artırmaktadır (Ceyhan, 2021).

Savunma harcamaları aşırı ekonomik büyümeyi engellemek için de kullanılabilir. Siyasi otorite aynı zamanda ulusal bütçe kaleminde savunma harcamalarının kontrol altında tutulması yoluyla ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla da kullanılmaktadır (Akpınar, 2012).

Askeri harcamalar, mevcut kapasitenin yüksek kullanımını ve dolayısıyla özel yatırımı etkili bir şekilde teşvik eder. Silah sektöründe, mevcut silahların sürekli iyileştirilmesi nedeniyle talebin iyi tanımlanamaması, askeri harcamalardaki artışın üretim kapasitesini artırmaması, askeri harcamaların durgunluğu önlemek ve ekonomik dalgalanmaları öngörmek için bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir (Karaçay Çakmak, 2009).

1.3.3. Neoklasik Yaklaşım

Askeri harcamaların ekonomik kalkınma üstünde olumlu olmayan bir etkiye sahip olduğu görüşü neoklasik ekonomi yaklaşımı olarak bilinmektedir. Bu görüşe göre, sınırlı bir kaynak olan savunma harcamaları, direkt olarak üretken yatırımlardan ile beşeri sermayeden ayrılmaktadır. Bu sebeple savunma harcamaları, yüksek büyüme gösteren kalkınma projesi fonlarının çeşitli alanlara yönlendirilmesine yol açabilir (Giray, 2004).

Eğer savunma harcamaları, ağırlıklı olarak yerli üretimin silah sanayisini içeriyorsa, ithal ikameci politikalar genellikle güçlenir. Bu durum, tarımda ve üretimin gelişmesi sınırlanabilir. Özellikle değişken olan dağılımlı bu strateji, ekonomik gelişmeye olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Sezgin, 2019).

Bu yaklaşıma göre devlet: Toplumun refah fonksiyonunun bir parçası olarak açıkça tanımlanmış bir ulusal çıkarı yansıtır ve fırsat maliyetleri ile güvenlik çıkarlarının dengesini sağlayan rasyonel bir aktör olarak görülmektedir. Bir kamu malı olarak kabul edilen savunma harcamaları ve bunun ekonomik etkisi, savunma harcamalarının fırsat maliyetleri diğer harcamalarla karşılaştırılarak ölçülür. Bu genel yaklaşım ampirik analiz için istikrarlı resmi modellerin geliştirilmesine olanak sağlar. Ancak, savunma harcamalarının, arz yönüne odaklanır, askeri çıkarları ve ordunun rolünü küçümser, milli fikir birliğini vurgular ve katılımcılara olağanüstü bilgi verir ve gerçekçi matematik becerileri gerektirir. Bunların hepsi gelişmekte olan ülkelere özgü koşullardır (Koçoğlu, 2014).

Askeri harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini negatif olarak tanımlayan neoklasik yaklaşım modeli, savunma harcamalarının dışlama etkisini vurgulayıp ve açıklamaya çalışmaktadır. Yüksek savunma bütçelerinin ekonomik büyüme ile ticari rekabeti sınırladığı bilinmektedir. Bundan kaynaklı savunmaya ayrılan bütçenin azaltılmasının, daha fazla verim alınabilecek alanlardaki yatırımlara daha fazla kaynak ayırdığı görülmektedir. Artan yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğundan, savunma harcamalarının azaltılmasının ekonomik büyümeyi teşvik edici etkisinin olduğu ileri sürülmektedir (Torusdağ, 2019).

1.3.4. Marksist Yaklaşım

Marksist analizin "az tüketen" versiyonu, savunma harcamalarını, kapitalist üretim tarzının neden olduğu ekonomik krizler ve durgunluklar açısından ele almaktadır. Üretici güçlerdeki ve potansiyel üretimdeki büyümenin, kapitalist sistemin sınıf yapısından kaynaklanan ücret baskıları nedeniyle artmayan reel talebi aşması durumunda ekonomik krize neden olabilmektedir. Pek çok Marksist, kriz veya durgunluk zamanlarında tüketimin (efektif talebin) kapitalist sistem için önemli bir rol oynadığını savunmakta ve bu Keynesyen analizde tartışılmaktadır. Keynesyen analiz, yetersiz talep sorununun ekonominin durgunluğa girmesine neden olduğunu

belirtmektedir. Tüketim eğilimi düşük olduğunda, Marksist analizde bu sorun kapitalist sistem ve sınıf yapısından kaynaklanmaktadır. Ortodoks Marksist analizde, kapitalist üretimin önündeki asıl engel efektif talep veya piyasa sorunları değil, sermayenin kendisidir. Kapitalist birikim kâra doğru ilerlemekte ancak birikim giderek kârlılığı azaltmaktadır. Dolayısıyla askeri harcamalar kar marjlarındaki düşüş eğilimini baskılayabilir. Askeri üretim sermayeyi birikimden uzaklaştırabilir, böylece doğal bileşimdeki yükseliş eğilimini yavaşlatabilir. Öte yandan savunma harcamalarının sabit sermaye fiyatlarını düşürerek ters etki yapması doğal kompozisyonun büyümesini engelleyebilmektedir (Karaçay Çakmak, 2009).

“Marksist yaklaşım savunma hizmetini sınıfsal yapılar arasındaki güç ilişkilerinin korunmasını elde eden bir gereç olarak görür. Marksist yaklaşımda askeri gücün kapitalist devlet örgütü arasında etken bir güce sahip olmasının ülke haricinde reel bir tehlikeye işaret eden saldırgan bir duruşu, ülke içinde ise baskıcı bir rejimi ifade etmiş olduğu kabul edilir..” (Yayım, 2006).

1.4. Türk Savunma Sanayi Şirketleri

1. Hava Platformları

- 1.1. Alp
- 1.2. Baykar
- 1.3. Kaskas
- 1.4. Kale AERO
- 1.5. Türk havacılık ve uzay sanayi
- 1.6. Türk teknik
- 1.7. TUSAŞ motor sanayi
- 1.8. TÜBİTAK-uzay
- 1.9. Vestel savunma
2. Pil ve Güç Sistemleri
- 2.1. Aspilsan
- 2.2. İşbir elektrik sanayi
- 2.3. Genpower
3. Elektrik ve Yazılım
- 3.1. ASELSAN

- 3.2. ARKE TELEKOM
- 3.3. PROFEN SAVUNMA
- 3.4. AYESAŞ
- 3.5. Altay Yazılım Savunma
- 3.6. EHSİM
- 3.7. ELECTRA IC
- 3.8. ESDAŞ
- 3.9. HTR
- 3.10. MAM High Tech
- 3.11. METEKSAN Savunma
- 3.12. NETAŞ
- 3.13. SAVRONİK
- 3.14. SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri
- 3.15. TÜBİTAK- BİLGEM
- 3.16. YALTES
- 4. Bilgi Teknolojisi
 - 4.1. BİTES
 - 4.2. C TECH
 - 4.3. HAVELSAN
 - 4.4. KOÇ Sistem
 - 4.5. KALETRON
 - 4.6. MİLSOFT
 - 4.7. ONUR Mühendislik
 - 4.8. STM
- 5. Kara Platformları
 - 5.1. ASMAŞ
 - 5.2. BMC
 - 5.3. HEMA
 - 5.4. KOLUMAN
 - 5.5. MTU
 - 5.6. NUROL HOLDİNG
 - 5.7. OTOKAR

- 5.8. ŞINLAK Holding (UZEL – ŞINLAK Savunma A.Ş.)
6. Deniz Platformları
- 6.1. ADIK
- 6.2. DEARSAN
- 6.3. Gölcük Askeri Tersanesi
- 6.4. İstanbul Tersanesi
- 6.5. MİLSYS Savunma Teknolojileri
- 6.6. Pendik Askeri Tersanesi
- 6.7. RMK
- 6.8. Sedef
- 6.9. Yonca – Onuk
- 6.10. Yıldız
7. Roket – Füze Mühimmatı
- 7.1. Barış
- 7.2. Girsan
- 7.3. MKEK
- 7.4. Roketsan
- 7.5. Sarsılmaz
- 7.6. Tapasan
- 7.7. TİSAŞ
- 7.8. TÜBİTAK - SAGE

1.5. Türk Savunma Sanayi Şirketlerinin İhracatı

Tablo 1.1. İlk 14 Türk Savunma Sanayii Firmasının İhracatı – 2022

Firma Unvanı	2022 Sektörel İhracat	2022 Toplam İhracat (\$)	2021 İhracatı (\$)
BAYKAR	1.168 milyar \$	1.171 milyar \$	638.9 milyon \$
TUSAŞ	553.7 milyon \$	594.2 milyon \$	359.4 milyon \$
TEI	250.4 milyon \$	251.1 milyon \$	207.7 milyon \$
BMC	242.5 milyon \$	329.9 milyon \$	117.8 milyon \$
PRATTY WHITNEY THY TEK.	238.4 milyon \$	239.2 milyon \$	99.1 milyon \$
ASELSAN	177.2 milyon \$	222.5 milyon \$	69.9 milyon \$
RAM DIŞ. TİC A.Ş.	149 milyon \$	237.3 milyon \$	224.8 milyon \$
ANADOLU DENİZ İNŞAAT	134.5 milyon \$	139.9 milyon \$	87.9 milyon \$
NUROL MAKİNA	99.1 milyon \$	100.8 milyon \$	54.2 milyon \$
ALP HAVACILIK	96.6 milyon \$	111.7 milyon \$	128.9 milyon \$

ROKETSAN	87.5 milyon \$	88.6 milyon \$	116.5 milyon \$
SAMSUN YURT SAVUNMA	69.2 milyon \$	69.7 milyon \$	77.4 milyon \$
ARAŞTIRMAYA KATILMIYOR	50 milyon \$	108.1 milyon \$	?
FNSS	48.1 milyon \$	51.3 milyon \$	?

Kaynak: (SavunmaSanayiST.com: <https://www.savunmasanayist.com/ihracatta-basi-ceken-14-turk-savunma-sanayii-sirketi/> , 2023).

1. BAYKAR: Sektörün 2022 senesinde ihracatında BAYKAR, birinci oldu. 2021 senesinde 638.9 milyon dolar ederinde ihracat gerçekleştiren BAYKAR, 2022 senesindeyse sektörel ihracatını 1 milyar 168 milyon dolar seviyesine kadar yükseltmeyi başarmıştır.

BAYKAR Genel Müdürü Haluk Bayraktar, “Baykar’ın, 2022 senesinde imzalamış olduğu sözleşmelerde ihracat oranı yüzde 99.3’e ulaştı şeklinde belirtmiştir. Savunma ile havacılık sektörünün en çok ihracat gerçekleştiren firması olan Baykar’ın 2022 cirosu 1.4 milyar dolar olarak gerçekleşti.” ifadelerini kullanmıştır. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

2. TUSAŞ: 2021 senesinde 359.4 milyon dolarlık ihracat meydana getiren TUSAŞ ise 2022 senesinde 553.7 milyon dolar değerinde sektörel ihracat gerçekleştirdi. TUSAŞ, bütün firmalar içinde ihracatını oransal bakımdan en çokca yükselten şirketler arasına girdi. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

3. TEI: TUSAŞ’ın ortağı olan TEI ise 2022 senesinde 250.4 milyon dolarlık sektörel ihracat gerçekleştirdi. Şirket, 2021 senesinde ise totalde 207.7 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

4. BMC: Sektör ihracatında 3.sırayı havacılık şirketleri yakalarken, dördüncü sırayıysa kara araçları alanında etkinlik gösteren BMC elde etti. BMC, 2021 senesinde 117.8 milyon dolarlık total ihracat gerçekleştiren; 2022 senesinde ise 242.5 milyon dolarlık sektörel ihracat gerçekleştirdi. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

5. Pratt & Whitney THY TEK.: Sivil havacılık alanında etkinlik gösteren şirket, 2021 senesinde yalnızca 99.1 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmişti. Covid-19 salgının etkililerinin azalmasının arkasından ise şirket, 2022 senesinde 238.4 milyon dolarlık sektörel ihracat gerçekleştirdi.. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

6. ASELSAN: ASELSAN, ihracatını bundan önceki seneye göre oldukça ciddi oranda arttırmasıyla ön plana çıktı. 2021 senesinde 69.9 milyon dolar ücretinde ihracat meydana getiren ASELSAN, 2022 senesinde ise tam tamına 177.2 milyon dolarlık

sektörel ihracat gerçekleştirdi. Öte taraftan firmanın 2022 yılı yurt içi satışları ise ortalama 20 milyar Türk Lirası seyrinde. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

7. RAM Dış. Tic. A.Ş.: 2021 senesinde 224.8 milyon dolarlık ihracat meydana getiren RAM Dış Ticaret, 2022 senesinde 237.3 milyon dolar ücretinde ihracat gerçekleştirdi. Şirketin sektörel ihracatı ise 149 milyon dolar ücretinde. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

8. Anadolu Deniz İnşaat: ANADOLU DENİZ İNŞAAT, 2022 senesinde 134.5 milyon dolar ücretinde sektörel ihracat gerçekleştirdi. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

9. Nurol Makine: Nurol Makina, 2022 senesinde 99.1 milyon dolar ücretinde sektörel ihracat gerçekleştirdi. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

10. Alp Havacılık: Alp Havacılık, 2022 senesinde 99.6 milyon dolar ücretinde sektörel ihracat gerçekleştirdi. Şirket, 2021 senesinde ise toplamda 128.9 milyon dolar ücretinde ihracat gerçekleştirmişti. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

11. Roketsan: Roketsan, 2022 senesinde toplamda 88.6 milyon dolar ücretinde ihracat gerçekleştirdi. Şirketin sektörel ihracatı ise 87.5 milyon dolar ücretinde. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

12. SYS: SYS, 2022 senesinde 69.2 milyon dolar ücretinde sektörel ihracat gerçekleştirdi. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

13. Araştırmaya Katılmıyor: TİM'in araştırmasına katılmayan bir şirket ise 2022 senesinde 50 milyon dolar ücretinde sektörel ihracat gerçekleştirdi. Bu şirketin toplam ihracatı ise 108.1 milyon dolar olarak açıklandı. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

14. FNSs: FNSS, 2022 senesinde toplamda 51.3 milyon dolar ücretinde ihracat gerçekleştirdi. Şirketin 2022 yılı için sektörel ihracatıysa 48.1 milyon dolar. (SavunmaSanayiST.com, 2023).

2. SAVUNMA HARCAMALARININ İŞSİZLİK VE FAİZ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ

2.1. Savunma Harcamaları ve İşsizlik Arasındaki İlişki

2.1.1. İşsizlik

İşsizlik, işgücü seviyesi ile istihdam seviyesi arasındaki ayırım olarak tanımlanmaktadır. İşsiz ise, emek harcama isteğine ve gücüne sahip olan ve piyasadaki cari ücret seviyesinden iş arayan ancak bulamayan kişiyi anlatmaktadır (Yavaş, 2023).

İş gücü kaybı, İşsizliğin genel durumuyla işgücünün farklı şekillerde istihdama katılmamasından meydana gelir. İşe katılmama ve işte kalma nedenleri farklı olduğundan farklı işsizlik türleri ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2014).

2.1.2. İşsizlik Türleri

2.1.2.1. Gizli İşsizlik

Bir işyerinde istihdam edenlerin bir kısmının, işten ayrılanlar ile toplam üretimde hiçbir değişiklik ortaya çıkmaması durumunda gizli işsizlikten bahsedilir. Yani gereğinden fazla iş gücünün istihdam edilmesi gizli İşsizliktir. Özellikle tarım sektörü, küçük aile işletmeleri ve kamu sektöründe gereğinden fazla iş gücünün istihdam edilmesi sonucunda gizli işsizlik bu alanlarda daha yaygındır. Marjinal verimliliği sıfır olan, çalışır gözüktüğü hâlde üretim sürecine katkısı olmayan iş gücü gizli işsizlik olarak tanımlanır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde yaygın olan işsizliğin nedenleri arasında, yüksek nüfus artışı ve yetersiz sermaye birikimini yer almaktadır. Yüksek nüfus artışı, faal nüfusun artmasına neden olmaktadır. Ancak sermaye yetersizliği artan nüfusun istihdam edilebileceği yatırım ve üretim alanlarının aynı ölçüde arttırılmasına imkân tanımamaktadır (Dikkaya, 2014).

2.1.2.2. İradi İşsizlik

Bu işsizlik türü, insanların işgücü piyasasına gönüllü olarak katılmadıkları bir durumdur. Daha geniş bir anlatımla bu işsizlik türü, istenen ücret düzeyinin altında çalışma isteksizliğinden veya yetersiz ücretlerden kaynaklanan gönüllü bir eylemde bulunmama yani eylemsizlik durumudur. İşsizlik oranının en düşük olduğu gelişmiş

ülkelerde bile görülen bir işsizlik türüdür. Bu işsizlik türünde işsizliğin süresi iş arayanın kontrolü altındadır (Çalış, 2022).

Faal nüfusun içinde yer alan ve piyasada belirlenen ücret düzeylerinde çalışma imkânlarına sahip olduğu hâlde çeşitli nedenlerle çalışmak istemeyen, kendi isteğiyle kişinin işsiz kalması durumunda ortaya çıkan işsizlik türüdür. Gayri iradi İşsizlikse kişinin kendi isteği dışında işsiz kalmasıdır. Klâsik ve Neo-klasik iktisatçılar, ekonomide geçerli olan cari ücret seviyesinde, işsiz kişilerin olamayacağını savunurlar. Ancak bu görüş Keynes tarafında eleştirilmiş ve talep yetersizliğinin olması durumunda gayri iradi işsizliğin olduğu ileri sürülmüştür (Dikkaya, 2014).

2.1.2.3. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik

Sorunsuz işsizlik, işgücü hareketliliğinin doğal bir sonucudur. Çalışması ve istihdam edilmesi serbest olan bir ekonomide işçiler, çalışma koşullarına en uygun, mesleki niteliklerine uygun ve daha uzun süre çalışmalarına olanak tanıyan bir iş bulana kadar iş değiştirme fırsatına sahiptir. Benzer şekilde, bir işveren işyerinde daha verimli ve vasıflı işçileri işe almak için bazı işçilerini işten çıkarabilir. Bu nedenlerden dolayı işgücü piyasası sürekli değişmektedir. Bu hareketlilik, işçilerin bir işten diğerine geçmesi ve iş arama döneminde işsiz kalması nedeniyle geçici işsizliğe neden olabilmektedir (Gürçağan, 1998).

Bireylerin çalıştıkları iş şartları ve ücretlere yönelik olumsuz değerlendirmeli nedeniyle işsiz kalmaları aynı zamanda iradi İşsizlik olarak da değerlendirilebilir. Çalışma hayatında, gerek işverenlerin işe en uygun elemanları bulmak gerekse de iş arayanların kendi yetenek ve becerilerine uygun iş bulma sürecinin kısa bir zamanda organize edilmesi iyi örgütlenmiş iş ve işçi bulma kurumunun etkinliği ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar bu süreç üretim kaybı olarak değerlendirilsede bireylerin uygun iş bulması verimliliği ve üretkenliği arttıracaktır (Dikkaya, 2014).

2.1.2.4. Yapısal İşsizlik

Birçok yazarın teknolojik işsizlikle birbirinin yerine kullandığı yapısal işsizlik, ekonomik yapıdaki ve toplam talepteki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Özellikle belirli bir dönemde çok popüler olan bazı sektörlerde yaşanan kriz, bu sektörlerde çalışan veya bu sektörde eğitim alan kişilerin kendilerini yapısal işsizlik durumuyla karşı karşıya bulmasına neden olabilmektedir. Buna güzel bir örnek, Türkiye finans sektörünün ekonomik kriz öncesi ve sonrasındaki istihdam yapısıdır (Kurt, 2005).

Ekonomik ve sosyal yapıda sürekli değişmeler söz konusudur. Tüketim ve üretim kalıplarındaki değişikliklere bağlı olarak ekonominin yapısal özelliklerinde meydana gelen değişikliklerden dolayı ortaya çıkan işsizlik türüne yapısal işsizlik denir (Dikkaya, 2014).

2.1.2.5. Mevsimsel İşsizlik

Mevsimlik işsizliğin dışındaki yasal sınırlamalar mevsimsel işsizlik durumunda da geçerlidir. Örneğin avlanmaya sadece belirli mevsimlerde izin veriliyorsa bu sektörde çalışanlar mevsimlik işsiz kalmaktadır. Bu tür işsizlik esas olarak tarımı ve ilgili sektörleri etkilemektedir, dolayısıyla çiftçiler sadece toprağı işleyerek değil aynı zamanda hayvan yetiştirerek de yıl boyunca iş bulabilmektedir. Bu dönemde tarım sektöründe çalışanların yalnızca geçici iş sözleşmesi yapabilecekleri açıktır (Kurt, 2005).

Bazı sektörlerde üretim ve hizmetler mevsimlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Üretim ve hizmetlerde meydana gelen değişiklik işgücü talebini de etkilemektedir. Özellikle, tarım, turizm ve inşaat sektörlerinde mevsimsel etkiler yoğun olarak iş gücü talebini etkilemektedir. İş gücü talebinin yüksek olduğu mevsimlerde istihdam yüksekken, aksine üretim ve hizmetlerin azaldığı mevsimlerde işsizlik oranı artmaktadır. Son dönemler turizm sektörünün yaz ve kış aylarında aktif olarak faaliyet göstermesi, inşaat sektörünün de gelişen teknolojilerle mevsimsel etkileri elimine etmesi bu sektörlerde mevsimsel işsizliğin azalmasını sağlamıştır (Dikkaya, 2014).

2.1.2.6. Konjonktürel İşsizlik

Ekonomik dalgalanmalar nedeniyle istihdamın azalması, geçici ama yaygın işsizliğe neden olmaktadır. Bir ekonomide belli bir dönemde üretilmiş olan mal ve hizmetlere olan talep azaldığında veya kıtlaştığında, bu mal ve hizmetlerin üretimi de azalır. Ekonomik yapıdaki bu değişiklik, üretimdeki düşüşün daha az işçi gerektirmesi nedeniyle konjonktürel işsizliğe yol açmaktadır. Talepteki bu değişimlere bağlı olarak konjonktürel işsizlik kısa vadeli ya da uzun vadeli olabilmektedir. Dayanıklı mal üreten sektörlerde ekonomik işsizlik daha güçlü hissedilmektedir. Ayrıca ülkenin farklı coğrafi bölgeleri, o bölgedeki sanayinin durumuna bağlı olarak konjonktürel işsizlikten etkilenebilmektedir (Gürçağan, 1998).

2.1.3. İşsizliği Ölçme Yöntemleri

İşsizlik Oranı: İşsizlerin gücüne sahip olmaya ifade eder. İşgücü, çalışanlar ve iş arayanlar toplamından oluşur. İşsizlik oranı = $(\text{İşsizler} / \text{İşgücü}) * 100$

İşsiz Sayısı: Bir ekonomideki toplam işsiz kişi uyarısı ifade eder.

İşsizlik Süresi: İşsiz kalan kişilerde ne kadar kesinlikle işsiz kalacağını gösterir. Uzun süreli kısıtlamalar, sınırlamaları işaretçisi olabilir.

2.1.4. İşsizliğe Teorik Yaklaşımlar

2.1.4.1. Neo-Klasik Yaklaşım

Neoklasik iktisadın öncü rolünden 1929 Büyük Buhranı'na kadar geçen süreçte işsizlik tamamen gönüllü bir sorun olarak görülmekteydi. Neoklasik teori tam istihdamın analizidir ve işsizlik sorunu sadece gönüllü işsizliktir ile ilgilidir. İşgücü piyasasında tam rekabet, işgücü arzı ve işgücü talebinin çatıştığını varsayarsak, bir denge reel ücret düzeyi oluşur. Emek arzı emek talebine eşit olduğundan, bu dengede friksiyonel işsizlik dışında işsizlik olamaz. İşsizliğe yol açan tek sebep reel ücretin düşmesini önlemektir eğer bu engeller yoksa klasik görüşe göre reel ücretlerin serbest piyasanın işleyişine girmesini engelleyen koşullar yoktur ve ekonomi içerisinde işsizliği ortadan kaldıracak güçler vardır.

Bunun geçici olduğu ve ekonomiyi tam istihdamda tutabileceği düşünülmektedir. Bu, tam istihdama (dengede) karşılık gelen gerçek ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabileceği anlamına gelir. Ancak denge ücret düzeyinin üzerinde bir ücret düzeyinde çalışmak isteyenler, iş bulamayan ve gönüllü işsiz kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle neoklasik istihdam teorisi tam istihdam teorisidir. Bu teori tam istihdamın neden her zaman sağlandığını açıklamaktadır (Bulutay, 1995).

2.1.4.2. Keynesyen Yaklaşım

1929'dan sonra ve özellikle Keynes'in Genel Teorisi'nin 1936'da yayımlanmasından sonra işsizliğe bakış tamamen değişmiştir (Bulutay, 1995). Keynes'in analizi, niceliksel ayarlama mekanizmasının veya kısaca üretim hacmindeki değişikliklerin dengenin oluşturulmasında ana rolü oynadığı eksik istihdamın analizidir. Keynes'in genel teoriye ve istihdam teorisine getirdiği en önemli yenilik, bir yandan eksik rekabet koşullarına vurgu yapmış olmasıydı. Öte yandan iradi

olmayan işsizlik konusu da dikkat çekmesiydi. Neoklasik teorinin çok sınırlı hipotez ve varsayımlar üzerine inşa edildiğini söyleyen Keynes, gayri iradi işsizliğe işaret ederek, insanların mevcut işsizlik oranıyla çalışmaya istekli olsalar bile iş bulmakta zorlanabileceklerini söylemiştir. Keynes'e bakılırsa işsizlik toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Keynesyen işsizliğin özü, bireylerin daha az mal talep etmesi nedeniyle firmaların daha az emek talep etmesidir. Keynes'e göre işsizlik sorununun çözümü için devletin politika yoluyla piyasanın kapanmamasını sağlaması gerekmektedir (Ataman, 1998).

2.1.4.3. Marksist Yaklaşım

Karl Marx, toplumsal ve ekonomik sorunların nedeninin kapitalist üretim ilişkileri olduğuna inanmakta ve işsizliğin de temel nedeninin bu olduğunu savunmaktadır. Marx'a göre iki tür sermaye vardır. Birincisi, hammaddeleri, aletleri, makineleri ve diğer "üretim araçlarını" içeren sabit sermayedir. İkincisi ise "sermayenin emeğin temsil ettiği kısmı" olarak tanımladığı değişken sermayedir. Marx, kapitalist sistemin işsizliğe nasıl yol açtığını şöyle açıklıyor: Üretimdeki artış emek talebini artırır. Bu talebe karşılık olarak ücretler artacak. Ancak daha sonra üreticiler sermayeyi ücretlerden (değişken) makinelere (sabit) aktarır ve Marx'ın "kullanılabilir sanayi yedek ordusu" dediği bazı işçileri işten çıkarır. Marx, kapitalist sistemin bu yedek orduyu yarattığını, bu ordu olmadan var olamayacağını ve ancak ekonomik gelişme zamanlarında iş bulabileceğini belirtmektedir. İşsizler her an sömürülmeye hazır geniş bir insan grubundan oluşmaktadır (Kurt, 2005).

Marksist teori emek değer teorisine dayanmaktadır. Emek değer teorisinde bir malın değeri, içerdiği toplam emek süresine veya onu üretmek için gerekli emek süresine göre açıklanır. Yine bir malın değeri, o malı üretmek için kullanılan üretim araçlarında kullanılan dolaylı emek ile o malı üretmek için bu araçları kullanan doğrudan emekten oluşur. Üretim araçlarının içerdiği dolaylı emek kalıcı sermayeye dönüşür, emeğin değeri ise değişen sermaye şekline gelir ve sosyal üretim ilişkisinin gerektirdiği değişikliklere uğramaktadır (Ataman, 1998).

2.1.4.4. Yeni Klasik Yaklaşım

Yeni klasik yaklaşımda , emek arzı beklenen reel ücretin emek talebiyse cari reel ücretin işlevidir. Ortalama ücretler, işgücü piyasası dengesini sağlamak için sürekli değişmektedir ve işgücü piyasası dengesi benzersiz değildir. Bir başka deyişle

istihdam ve reel ücret dengesi hem cari hem de beklenen fiyat seviyesinden etkilenmekte, bu da reel miktarı etkilemektedir. Bu durumda mevcut reel ücret ile beklenen reel ücret arasındaki fark işgücü piyasasında dengesizliğe yol açmaktadır. İşgücü piyasasındaki dengesizlikler sorununun gündeme getirilmesi Yeni Klasikleri Ortodoks Klasiklerden ayıran önemli bir faktördü. Fakat bu dengesizliğin nedenleri Ortodoks teoridekilere benzer. Yeni klasik yaklaşıma göre olduğu gibi Ortodoks klasik yaklaşıma göre de reel ücretten kaynaklanan dalgalanma ve beklenen ücret ile reel ücret arasındaki fark, piyasadaki eksik bilginin olası bir sonucudur. Bu dengesizlikten kaynaklanan işsizlik, Ortodoks teoride olduğu gibi, gönüllü işsizlik sorunudur. Bu probleminin cevabı oldukça kesin değildir. Yeni durumda gönüllü ve gayri iradi işsizlik kavramları iç içe geçmiş durumdadır. İstihdam teorisi ve konjonktür teorisi Yeni klasik bir bakış açısı çerçevesinde ele alınmaktadır (Ataman, 1998).

2.1.4.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım

Keynesyenci ekonomide ücretlerin düşmesine karşı direnç önemli ve temel bir rol oynamaktadır. TOBiN'e (1987) göre ise Keynes'in Genel Teorisi "ücret işgücü piyasasını neden dengeye getirmez?" sorusu ile başlar. Keynes'in buna cevabı ücret rijitliğidir. Ancak bu yorum yalnızca neoklasik ekonomiye yönelik bir eleştiridir. Solow'a (1987) göre, ücretler (ve hatta fiyatlar) aşırı arz ve talebi hemen ortadan kaldıracak kadar hızlı bir şekilde uyum sağlayamadığı için bir ekonomi uzun süre dengesiz olabilir. Yeni Keynesci hareketin iktisatçılarından olan MALINVAUD (1983), genel denge teorisini fiyat rijitliği ve miktar sınırlaması çerçevesinde yorumlamaktadır. Malinvaud'a göre klasik teori, genel bir denge analizini varsayan ve yalnızca işgücü piyasasını dikkate alan kısmi bir denge analizi gerçekleştirir. Ancak işgücü piyasası esasında mal piyasasıyla ilişkilidir. Firmalar satabilecekleri kadar ürün üretmekte ve bu açıdan işgücü piyasası genel denge analizine dahil edilmektedir. Kısa vadeli miktar ayarlaması aynı zamanda kısa vadeli fiyat ayarlamasını da etkiler bu da kısa vadeli denge teorisinin ortaya çıkması için çok önemlidir. Ayrıca ücretler üretim maliyetlerinin yanı sıra alım gücünün de bir göstergesidir. Böylelikle ücretlerin düşmesi üretim maliyeti açısından pozitif bir sonuç olarak görünse de toplam talebi negatif etkilediği için üretim artmamaktadır (Ataman, 1998).

2.1.5. Savunma Harcamaları ve İşsizlik İlişkisinin Türkiye Örneği

Jeopolitik durumu, komşu ülkelerde yaşanmış olan istikrarsızlıkla süregelen terör olayları sebebiyle savunma masrafları Türkiye için her vakit önemli olmuştur (Üçler, 2017).

Askeri harcamaların işgücü piyasasını hangi kanallar üzerinden etkileyebileceği konusunda fikir birliği olmasa da alternatif görüşler mevcuttur. Muhafazakâr kurama göre savunma harcamaları işsizliği azaltmaktadır. Bu görüşe göre savunma harcamalarının ekonomi üzerinde doğrudan ve dolaylı genişletici etkileri vardır, ekonominin emek talebini artırıp ve işsizliği azaltmaktadır. Liberaller ise yüksek askeri harcamaların israf olduğuna inanmaktadır. Bu görüş, savunma harcamalarının özel sektörün dışlanmasına, ekonomik verimsizliğe, kaynak kullanımında verimsizliğe, sosyal harcama kaynaklarının verimsiz alanlara kaydırılmasına ve mali harcamaların artmasına yol açarak işsizliği artırdığını ileri sürmektedir. Bununla beraber vergi yükünü artıracağını savunmaktadır. Radikal görüş, askeri harcamaların yüksek olduğu ülkelerde askeri harcamaların aslında yüksek büyüme oranlarını garanti ettiğini ve harcamalardaki bu artışın toplam talebi artırarak işsizliği azalttığını savunmaktadır (Topal, 2018).

Türkiye'nin ekonomik, siyasi, sosyal ve demografik değişimleri dikkate alındığında savunma sanayi sektörünün gelişmesi ve bununla birlikte savunma harcamalarına yapılan yatırımların da ülkenin güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasının ötesinde stratejik öneme sahip olup, kalkınma ve oluşabilecek iş alanları açısından da önemli bir faktördür (Saraçöz, 2018).

Küresel gelişmelerin yanı sıra Türkiye özelinde savunma harcamalarının yüksek izleme sebepleri içinde bazı ülkelere has faktörlerden de örnek vermekte mümkündür. Ordunun politika üstündeki etkileri ve geçmiş dönemlerde hükümetlere yaptığı dolaylı-dolaysız müdahaleler ve askeri darbeler sebebiyle askeri harcamalara ayrılan payın yüksek seyretmesi kaçınılmazdır. Ayrıca Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde uzun zamandır idame eden terör faaliyetleri ve buna bağlı artan silahlanma ve savunma ihtiyacı askeri harcamalardaki artışı açıklamaktadır. (Özşahin, 2023).

Savunma harcamalarının işsizlik üstündeki etkileri incelenirken, ekonomik gelişme ile işsizlik arasındaki ilişki ile Okun Kanunu'na atıfta bulunulabilir. Fakat,

savunma harcamaları ile istihdam içinde ampirik olarak her ne kadar kuram ile uyumlu olumlu yönde ilişki bulgulara rastlansa da birtakım durumlarda olumsuz ilişki bulgularına da rastlanabilmektedir. (Tang, 2009).

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı, kamu masrafları içinde yer edinen savunma harcamaları mühim bir yer edinmektedir.. (Özen Atabey, 2023).

2.2. Savunma Harcamaları ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki

2.2.1. Döviz Kuru

Döviz kuru 1 birim yabancı para ile değiştirebilen milli para tutarı veya 1 birim milli paranın bedeli olan yabancı para ücreti şeklinde tanımlanır. Döviz kurunun ifade edilmesi anlamına gelen kotasyon, dolaylı ve dolaysız olmak suretiyle iki biçimdedir (Poedjiyo, 2014).

Bir ulusun milli para biriminin yabancı para birimleri türünden değerlendirilmesi döviz kuru, olarak ifade edilmektedir. Döviz kurlarının belirlenmesi ve değiştirilmesine ilişkin prosedürleri ifade eden döviz kuru sistemleri, örneğin döviz kurlarının nasıl ve hangi kurumlar tarafından belirlendiği, döviz kurlarının serbestçe mi yoksa resmi kararlar mı değiştiğine ilişkin kurallar bütünü olarak açıklanabilir. Döviz kuru değişiklikleri, ülkelerin ulusal para birimlerinin göreceli değerini değiştirerek yurt içi ve uluslararası göreceli fiyat yapısının değişmesine olanak sağlamaktadır (Bilgin M. H., 2002).

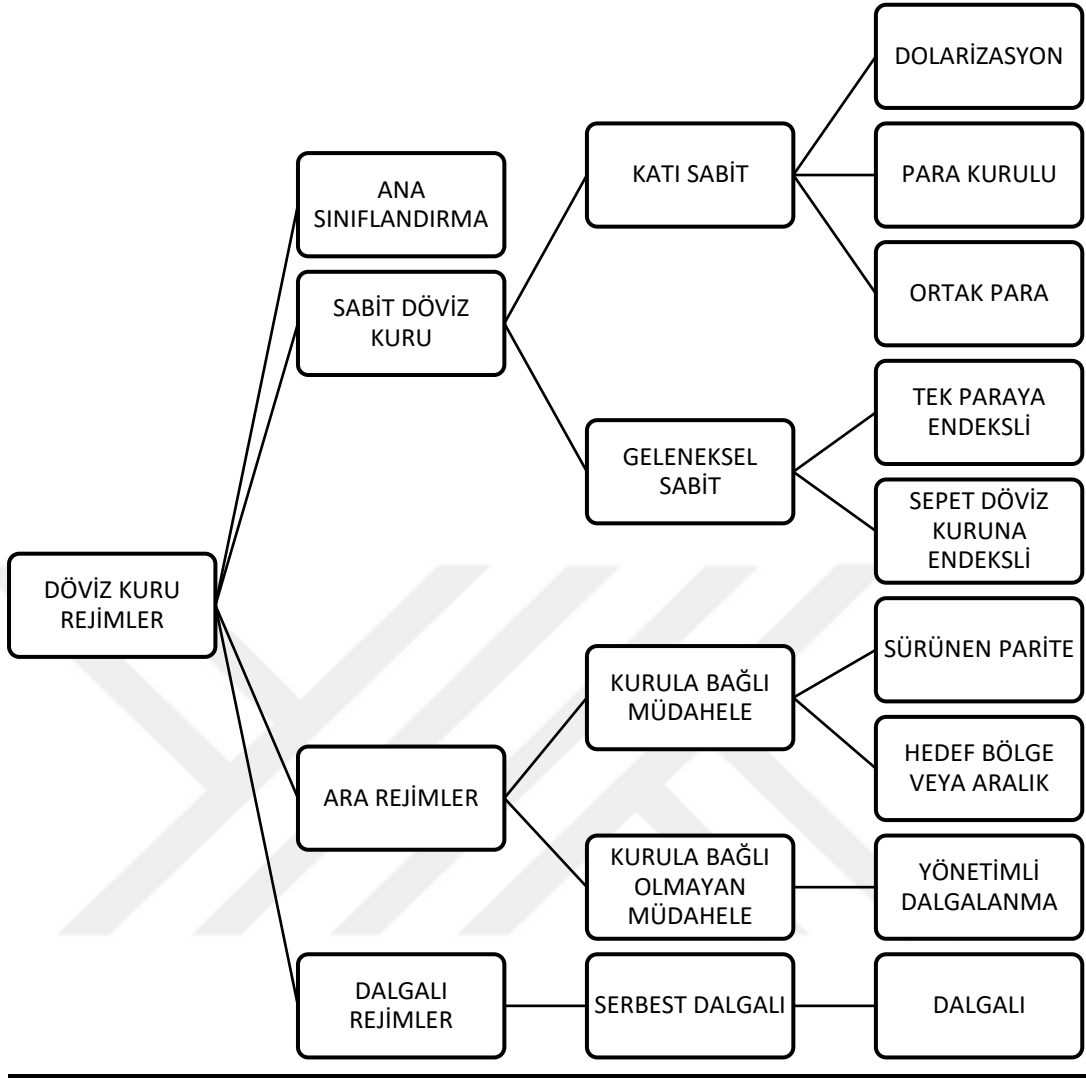
Döviz kurunun; üretim, istihdam ve ihracat üstünde de mühim sonuçları olduğu görülmektedir. Esasında, enflasyon ve döviz kuru ile işsizlik içinde merkezi bir birlikteliğin var olduğu, uzunca senelerden beri literatürde değinilmektedir. Literatürde özellikle esnek döviz kurlarının para piyasası yöntemi yoluyla işgücü piyasasını etkilediği genel olarak kabul edilmektedir. Döviz kuru aynı zamanda ihracat ve ithalat yöntemleri yoluyla da işgücü piyasasını etkilemektedir (Gordon, 1981).

2.2.2. D v z Kuru Rejimleri

D v z kuru rejimlerinin sınıflandırılması, tabloda gösterildiği Şekilde ayrılmaktadır. Gösterildiği gibi sabit d v z kuru, ara rejimler ve dalgalı rejimler olarak ayrılmaktadır. Sabit d v z kuru; katı sabit ve geleneksel sabit olarak ayrıştırıldıktan sonra da kendi i lerinde tekrar sınıflara ayrılır. Katı sabit; dolarizasyon, para kurulu ve ortak para olarak ayrılırken geleneksel sabit; tek paraya endeksli ve sepet d v z kuruluna endeksli olarak yer almaktadır.

Ara rejimlerde ise, d v z kuruna bağlı müdahale ve d v z kuruna bağlı olmayan müdahale olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. D v z kuruna bağlı müdahalede, sürünen parite ile hedef bölge veya aralık olarak ayrılır. D v z kuruna bağlı olmayan müdahale ise yönetimli dalgalanma olarak alt başlık olarak sunulmuŐtur.

Son Olarak, Dalgalı Rejimse, alt başlık olarak Serbest Dalgalı ve onunda alt başlığı olarak Dalgalıdan söz edilmiştir.

Şekil 2.1. Döviz Kuru Rejimlerinin Sınıflandırılması (Ghosh, 2003).

2.2.2.1. Sabit Döviz Kuru

Sabit döviz kuru sistemleri iki başlık altında görülebilir: Döviz kurunun yabancı para cinsinden sabitlendiği durağan ayarlanabilir döviz kuru (geleneksel sabit döviz kuru) ve döviz kuru değişikliklerinin tamamen hariç tutulduğu katı durağan döviz kuru olarak. Bu sistemler parasal güvenilirlik açısından avantajlı olsa da döviz kurunu değiştirmek oldukça pahalıdır (Yanar, 2008).

Sabit dövizkuru sistemi, MB'nin paranın değerini korumak amacıyla standart bir değer yayınladığı bir döviz kuru sistemidir. Yüksek enflasyonla mücadelede fiyat istikrarının sağlanması, enflasyon beklentilerinin aşılmasının anahtarıdır. Program çıpası olarak tanımlanan bu anahtar fiyattır. Güvenli bir nominal çıpa ileri zamanlardaki fiyatlardaki belirsizliği ortadan kaldırır. Üstelik kamuoyu bir çıpayı ne

kadar iyi anlarsa, çıpa da işlevini o kadar iyi yerine getirebilecektir. Sabit döviz kuru rejimi, değişken bir ekonomide dengenin korunabilmesi için programın çıpası olan döviz kurunun dışarıdan belirlendiğini ve sabitlendiğini varsaymaktadır (Gök, 2006).

2.2.2.2. Ara Rejimler

Ara rejimlerde, kur özellikli bir değere sabitlenmemiştir. Ancak döviz kurunun merkez bankasının belirlediği aralık veya değerde tutulmasına yönelik müdahalede bulunur. Bu şekildeki rejimlerde 2 farklı müdahale sözkonusudur. İlki belirli bir kural etrafında yapılan müdahaledir (Sürünen Parite ve Hedef bölge ve Aralık), ötekiyse ise kuralsız bir müdahaledir (kontrollü dalgalanma) (Yanar, 2008).

2.2.2.3. Dalgalı Döviz Kuru

Dalgalı döviz kurunu piyasa belirler çünkü merkez bankası döviz kuruna müdahale etmekten kaçınır. Bu durumda maliye politikası etkin değildir. Sabit para politikası çerçevesinde kamu kesiminin harcamalarının artması faiz oranlarının artmasına ve para talebinin artmasına neden olmaktadır. Yurt içi sermaye akımları döviz kurunu öylesine güçlendirmektedir ki, net ihracattaki azalma kamu sektöründeki artışın etkisini ortadan kaldırmaktadır. Dalgalı döviz kuruyla para politikası ekonomik aktiviteyi etkilemek için etkili bir araç olmaya devam etmektedir. Yabancı sermaye akışı ve zayıf döviz kuru nedeniyle para arzındaki artış, faiz oranlarının düşmesine neden olacak ve bu da net ihracat büyümesi yoluyla ekonomiyi iyileştirecektir (Ersöz, 2006).

Serbest dalgalanan döviz kuru sisteminde döviz kuru piyasa tarafından belirlenir. Bu sistemde merkez bankasının rezervleri minimumda tutması gerekmektedir. MB'nin döviz kurları üstüne herhangi bir engellemesi mevzuu bahis değildir. Bunun yanı sıra bu sistemde para politikasının etkinliği tam olarak garanti altına alınmıştır. Döviz kurundaki değişimlerle daha verimli olan bu sistem, kur belirsizliği nedeniyle reel şokların yaşanması durumunda ekonomiyi olumsuz etkileyebilmektedir (Yanar, 2008).

2.2.3. Döviz Kuru Türleri

2.2.3.1. Nominal Döviz Kuru

Nominal döviz kuru, iki ülkenin paralarının birbirileri bakımından değeridir. Bir başka deyişle nominal döviz kuru, X ülkesinin para biriminin kaç biriminin Y

ülkesinin parasıyla değiştirilebileceğini ifade eden bir kavramdır. X ve Y ülkesinin nispi tutarları demek nominal döviz kuru anlamına gelmektedir ve döviz kuru dendiğinde söz edilen nominal döviz kurudur (Keskin, 2022).

2.2.3.2. Reel Döviz Kuru

Nominal döviz kurunun gerçek değerini görmek için enflasyonla hesaplanan sonuç aslında reel döviz kurudur. Reel döviz kuru, yurt dışı fiyatların yurt içi fiyat düzeyine oranının nominal döviz kuruyla çarpımından oluşan bir kavramdır (Carbaugh, 2008).

Reel döviz kuru, söz konusu ülke ve ekonomisi hakkında belirli bir süre boyunca daha fazla bilgi sağlar; çünkü nominal döviz kuru, yurt içinde veya yurt dışında fiyatların belirli bir süre içinde artması olarak hesaplanır. Bir ülkede bir malın fiyatındaki artış, başka bir ülkede bir malın fiyatındaki artıştan daha büyükse, bu durum reel döviz kurunun, nominal döviz kuruna göre nominal döviz kurundan daha düşük olmasına neden olur ve bu, yerel para biriminin değerini artırarak dış dünyayla rekabeti etkiler. Tam tersine, ekonomideki fiyat artışı dış dünyaya göre düşük kalırsa reel döviz kurları yükselecek ve dolayısıyla rekabet gücü artacaktır. Sonuca bakıldığında reel döviz kurunun pozitif yönde; Mal satın alırken, aynı para biriminde olması durumunda yurt içi ve yurt dışından alınabilecek tutarı anında karşılaştırmanıza olanak tanır (Kızıldere, 2012).

2.2.4. Döviz Kuruna Teorik Yaklaşımlar

J. Marcus Fleming ve Robert Mundell tarafından geliştirilen ve esas olarak Keynesyen gelir- harcama yaklaşımının gelişmiş bir şekli olan bu model, ödemeler dengesinin aynı zamanda sermaye hareketi olaylarını da içermesi nedeniyle döviz kuru hareketleri teorisini etkilemiştir. Mundell-Fleming analizi bu bağlamda parasalcı yaklaşıma ve döviz kurlarını açıklamaya yönelik diğer yeni modellere öncülük etmiştir (Krueger, 1983).

Döviz kurunun belirlenmesini etkileyen sosyal ve ekonomik faktörlerin türevleri ve birbirine bağımlılığı, döviz kurlarının bir tek teori çerçevesinde açıklanmasını imkânsız duruma getirmektedir. Modern yaklaşımlar dinamik yöntemlere dayalıken, geleneksel döviz kuru yaklaşımları statik yöntemlere dayalı olup, her ülkenin döviz piyasasında, teknolojik yapısında ve uluslararası finansal

alandanda zaman içinde meydana gelen değışiklikleri yansıtmaktadır. Geleneksel yaklaşım döviz kurlarının belirlenmesinde teorik bir temel sağlarken, modern yaklaşım geleneksel yaklaşımın eksikliklerini gidererek döviz piyasası eğilimlerinin çok yönlü ve güncel bir açıklamasını sunarak geleneksel yaklaşımları tamamlamaya çalışmaktadır (Cengiz, 2018).

2.2.5. Savunma Harcamaları ve Döviz Kuru İlişkisi

Döviz kuru borç ve açıklarda, savunma harcamalarının ekonomiyi etkilediği kanallardandır . Bu nedenle dış borç ve dış açık ülke ekonomisinin sanayileşmesinde ve kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle savunma harcamaları ile dış borç arasındaki ilişki özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir konu haline gelmektedir. Çünkü bu ülkelerde sanayinin az gelişmiş olması, yüksek teknoloji gerektiren askeri ürünlerin ithalatına yol açabilmektedir. Askeri ürün ve silah ithalatı, mevcut iç tutumlar veya para yetersizliği nedeniyle gelişmekte olan ülkeler için dış kredileri kaçınılmaz hale getirebilir (Karakurt, 2020).

Silahların ve diğer askeri teçhizatın çoğu gelişmiş ülkeler tarafından üretilip, fakir ülkeler tarafından ithal edilmektedir. İthalatın bir kısmı kalkınma yardımı veya askeri yardım adı altında yapılmakta, ancak büyük bir kısmı kamu fonları veya kredilerle finanse edilmektedir (Brzoska, 2004).

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu, silah ithal etmeselerdi daha azca dış borç sorunu yaşayacaklardı. Öte yandan döviz rezervlerinin yetersiz olması nedeniyle silah ithalatı diğer ithal ürünler için bir fırsat maliyeti oluşturmaktadır. Aynı zamanda askeri ürün ithalatının azalması her zaman yatırımların ve diğer ithal malların da aynı hacimde artması anlamına gelmemektedir. Çünkü tüketim ve diğer ithal ürünlerde kaçaklar olabilmektedir. Ancak silah ithalatındaki azalma nakit sıkıntısı durumunu olumlu etkilemektedir (Strauphaar, 1986).

2.3. Savunma Harcamaları ve Faiz Oranları Arasındaki İlişki

2.3.1. Faiz

Faizin tarihine baktığımızda tek tanrılı dinlerden çok daha önce ortaya çıktığını görüyoruz. Antik çağda, soyguncular veya hükümdarlar, başta tahıl ürünleri olmak

üzere çiftçilerin ürettiği tüm ürünlere el koyup çiftçileri zor duruma soktuklarında, ürettikleri ürünleri ve değerli eşyaları korunmaları için türbelere emanet etmeye başlamışlardır. Böylece tapınaklara ürün veya değerli eşya teslim edenler, hiç kimsenin zorla kutsal mekâna girmeyeceğine ve tapınaklarda görevli rahiplerin tartı, ölçü ve ölçüm konusunda iyi eğitilmiş ve eğitilmiş olduklarına ikna olmuşlardı. Tapınağa getirilen mallar kayıt altına alınıyordu, çiftçilerin tapınağa teslim ettiği malların aynı şekilde geri alınmasında herhangi bir sorun yaşanmıyordu. Bu işlemler bu şekilde yapılırken, artan talep nedeniyle tapınaklarda yer kalmayınca, din görevlilerine korumalarına emanet edilen mallar üzerinden ücret ödenmeye başlanmıştı. Saklanan ve korunan ürünler, alan kullanımı sorununun ortadan kaldırılması ve başkasının yardıma ihtiyacı olması durumunda, bir süreliğine iade edilmek şartıyla ödünç verilmeye başlandı. İlk başlarda bu işlemler güven esasına dayalı olarak ücretsiz yapılmıyordu ancak bir süre sonra türbelerin giderlerine katkıda bulunacağına inanıldığından bir miktar ücret ödenmesine karar verilmiştir (Dursun Güvenbaş, 2021).

Faiz, sermayenin ulusal gelir dağılımındaki payıdır. Bir başka deyişle, sermayeyi kiralamanın ya da tasarrufları borç vermenin maliyeti karşılığında ödenen bedeldir. Paranın vakit içerisindeki geliri ya da maliyeti olarak da tanımlanabilir. Faiz, geri ödenmeme ihtimaline karşı tasarrufu ödeme riskinden korunmak içindir. Faiz olgusu, ilk insanların gereksinimlerini gerekli durumlarda karşılayamayacak olmalarına, kimi durumda ise mevcut varlıklarını koruyamayacak durumda olmalarına bağlı olarak gelişmiştir. İlk çağda insanların ciddi gayret sarf ederek elde ettikleri mallar, vakit dahilinde bozulmakta, çalınmakta ve yırtıcı hayvan saldırısına uğramaktadır (Ağırkaya Çelik, 2023).

Makroekonomik değişkenler arasında özel bir öneme sahip olan faiz, borç alınan paranın getirisidir. Faiz, sermayenin üretim faktörlerinden elde ettiği getiri yani parayı kullanma maliyetidir. Faiz, yatırılan sermayeden elde edilen gelirdir. Bu, ödünç alınan fonlardan alınan bir kira ücretidir ve piyasa tarafından belirlenir. Piyasa faiz oranı belirli bir süre için borç alınan paranın fiyatıdır. Genellikle yıllık yüzde olarak ifade edilmektedir (Samuelson, 1965).

2.3.2. Faiz Çeşitleri

2.3.2.1. Nominal Faiz

Nominal faiz oranları elde edilecek getiri hesaplanırken yanıltıcı olabileceği için yatırımcılar yatırım kararlarını reel faiz oranlarına göre vermektedirler. Nominal faiz oranı, krediler ve kredi işlemleri için piyasanın karşılıklı anlaşmalarına karşılık gelen faiz oranıdır ve sermayeye eklenen getiriyi belirlemektedir. Enflasyon beklentilerinin belirlenmesinde öncelikli olarak dikkate alınan bir değişkendir (Bulut, 2002).

Nominal faiz oranı aynı zamanda enflasyona göre düzeltilmiş faiz oranı olarak da ifade edilebilir. Reel faiz oranı, beklenen enflasyondan nominal faiz oranının çıkarılmasıyla elde edilen faiz oranı olarak tanımlanmaktadır (Mishkin, 2007).

2.3.2.2. Reel Faiz

Paranın değeri zamanla değişir. Daha erken ücretten satın almak istediğiniz bir kupon, örnek verecek olursak 100 birim paralık faiz kuponu, 1 yıl önceki alım gücüyle aynı olmayabilir. Gerçek faiz aynı zamanda borç alınan fonların satın alma gücüne göre sahibi tarafından elde edilen gelirdir. Diğer tüm değişkenlerin değişmediği (ceteris paribus) durumlarda reel faiz düştüğünde tüketim miktarı artarken, tasarruf miktarı da azalmakta ve iktisatçılar faizden vazgeçmektedir. Başka bir deyişle, tasarruf ve harcamadan vazgeçmenin fırsat maliyeti gerçek faizdir (Parasız, 2000).

Reel faiz oranının, işletme yatırımlarında şirketin maliyet ve kârını şeffaf bir şekilde göstermesi, şirketlerin reel faiz oranlarını dikkate aldığını, kârlılık açısından reel faiz oranlarının düşük veya yüksek olmasına bağlı olarak yatırımcıların yatırım tutarlarını artırıp azalttıklarını göstermektedir. Kısacası enflasyon beklentisi ve beklenen reel faiz oranı dikkate alınmaktadır. (Dursun Güvenbaş, 2021).

2.3.2.3. Banka Faizleri

Bankaların uyguladığı faizler mevduat faizi ve kredi faizi olmak üzere başlıca iki gruba ayrılmaktadır:

2.3.2.3.1. Mevduat Faizi

Mevduat, banka veya benzeri kredi kuruluşlarına talep üzerine yatırılan yahut belirli bir vade ve ihbar süresinden sonra çekilen paradır ve buna uygulanan faize mevduat faizi denir (Şirin, 1991).

2.3.2.3.2. Kredi Faizi

Bankaların bireysel ve ticari müşterilere verdikleri kredilere uygulamış oldukları faizlere kredi faizi denir. Bankanın değişik kesimlere değişik isimler altında verdiği krediler bulunmaktadır. Bunlar; Kurumsal/işletme kredileri Bireysel krediler ve KOBİ kredileri (kredi kartları ve tüketici krediler) olarak sınıflandırılır. Tüketici kredileri konut kredileri, taşıt kredileri, ve öteki krediler olmak suretiyle üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Her kredinin faiz oranı farklıdır. Tüketici kredisi için ortalama aylık faiz oranı şu anda %1,6 civarındadır. İşletme faiz oranları kurumdan kuruma farklılık göstermektedir. Ancak ortalama %20 oranında kredi faizi alınmaktadır (Eğilmez, 2013).

2.3.3. Faiz Oranlarına Teorik Yaklaşımlar

Faiz oranlarına yönelik teorik yaklaşımlar; Klasikler, Keynesyenler, Neoklasikler ve Monetaristler bakış açısıyla izah edilmektedir:

2.3.3.1. Klasik İktisat Yaklaşımı

David Ricardo, ve Adam Smith faizi, borç alanın paranın yararı için borç verene ödemesi gereken karşılık olarak değerlendirdiler. Bir başka deyişle faiz, sermayeyi ödünç alan kişinin, ödünç aldığı parayı kullanmaktan elde ettiği kâr karşılığında borç verene ödediği tazminattır. Ricardo ve Smith'e göre sermaye ancak tasarruf sonucunda yaratılır. Yapılan fedakarlığın fayda getirip getirmeyeceği dikkate alınmadan tasarruf gerçekleştirilememektedir (Akdiş, 2001).

Ricardo'ya göre faiz, tasarrufu teşvik eden bir nedendir. Smith'e göre faiz, parası alınan ve kullanılan tasarruf sahibine verilen ödül veya karşılıktır (Oğuz, 1964).

Ricardo ve Smith'e göre faiz oranı aynı zamanda tasarrufların gerektirdiği yatırım miktarını da etkilemektedir. Faiz oranı yükselirse yatırım tutarı azalır, faiz oranı düşerse yatırım tutarı artar. Tasarruf ve yatırımın birbirine denk olduğu durumda ekonomik denge oluşmuş olur. Tasarruf miktarının yatırım tutarından fazla olması durumunda üretim hızı düşecek ve bu da tasarrufların azalmasına neden olacaktır. Tasarruf miktarı yatırım miktarına eşit oluncaya kadar tasarruflar azalmaya devam edecektir. Yatırım tutarı tasarruf tutarından büyükse faiz oranı artacak ve bu da tasarrufları artıracaktır. Tasarruf edilen miktar, yatırılan miktara eşit oluncaya kadar

artmaya devam edecektir. Her iki durumda da faizin tasarruf üzerindeki etkisinin mali denge olduğu görülmektedir (Kılıçbay, 1968).

2.3.3.2. Keynesyen İktisat Yaklaşımı

John Maynard Keynes, makroekonomik sistem içindeki faiz oranı olgusunu analiz eden ilk teorik yaklaşımı sunmuştur. Faizi yatırım ve tutum gibi reel faktörler üzerinden analiz eden klasik ve neoklasik iktisatçıların görüşlerini reddeden Keynes, faiz teorisinde parasal unsurlara dayanmaktadır. Likidite tercihi olarak adlandırılan bu teoriye göre faiz, parası olanların parayı likit tutmasını engellemek için ödenen bedeldir (Eren, 1960).

Keynes, faiz oranının yatırım üzerinde doğrudan etkisi olduğunu belirterek; Sadece tasarruf miktarının belirlenmesinde önemli bir rolünün olmadığını iddia etmiştir. Keynes'e göre yatırım ve tasarruf bilinçli olarak farklı süreçleri temsil etmektedir. Başka bir deyişle, yatırım hacminin belirlenmesi, farklı risk ve vadeye sahip borçların bileşik faiz oranlarının nispi oranına ve sermaye optimizasyon planına dayanan getiri yüzdesine; Kütle tasarrufu kişinin zihinsel zaman tercihine göre belirlenir. Keynes, kişinin ruhsal vakit tercihine göre belirlenen, birbirinden değişik iki karar almak niteliğinde bulunduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla ilk karar, cari gelirin cari tüketim ile tüketim eğilimini belirleyen gecikmiş tüketim arasında nasıl bölüneceğini belirleyen karardır. Kişi bu sonucu ürettikten sonra, tüketimini veya tüketerek ertelediği geliri gelecekte nasıl sürdüreceğine karar vermelidir. Kişi, ertelenmiş tüketimini likit gelir olarak tutabileceği gibi, gelir elde etmek amacıyla likit olmayan bir varlığa dönüştürebilir. Bir kişinin likit ve likit olmayan varlıkların birleşiminden oluşturduğu portföy, kişinin istediği likidite tercihine bağlıdır. Başka bir deyişle Keynes'e göre faiz oranı sadece tasarruflara karşılık gelen bir getiri ya da beklemeden fedakarlık değildir. Faiz, tüketimin ertelenmesinden kaynaklanan tasarruflarla bu fonlara yönelik kredi talebini dengeleyen fiyat değildir. Faiz, belirli bir süre likiditeden uzak kalmanın bedelidir. Keynes'in faiz teorisini, varlıkları likit veya likit olmayan tutma tercihine dayandırdığı söylenebilir (Seyrek, 2009).

2.3.3.3. Neoklasik İktisat Yaklaşımı

Senior'un İmsak teorisi eleştirildiğinde, Alfred Marshall faizin fedakarlıktan ziyade beklemenin bedeli olduğu yargısına varmıştır. Marshall'a göre insanlar doğal olarak nakit ödemeyi krediye tercih etmektedir. Gelecek bilinmeyen ve karanlık

olduğundan, bugün gelecekte daha önemlidir. Bugünü yarına tercih etmek, şimdiki zamanın malının, geleceğin malından daha çekici ve değerli olduğu düşüncesine yol açmaktadır. Ayrıca sermaye sahibi için belli bir süre bekleyip halihazırda harcanabilir olan parasını biriktirip başkasına vermesi zor ve külfetlidir. Faiz, tasarrufların başkasına verilerek sermaye olarak kullanılmasının beklendiği fiyattır. Yani tüketimi geciktirmek için motivasyon gereklidir ve o motivasyon da bununla ilgilidir (Baysa, 2004).

Marshall'a göre, sermayenin marjinal verimliliğine bağlı olan sermaye talebidir. Sermayenin marjinal verimliliği, üretime eklenen son sermaye biriminin ürettiği fazlalıktır. Sermaye talebi, sermayenin marjinal verimliliğinin piyasaya arz edilen sermayenin faiz oranına eşit olduğu noktaya kadardır. Ancak sermayenin marjinal verimliliğinin değeri piyasa üretim oranından düşükse yatırım karlı olmaz, dolayısıyla sermayeye ihtiyaç kalmaz. Bu sürecin bir başka yönü de şudur: Yatırım için kullanılan sermayenin marjinal verimliliğinin değeri piyasa faiz oranından düşükse bu yatırım projesi gerçekleştirilmeyecektir. Fakat zamanla sermaye miktarı arttıkça azalan verimler kanununa göre sermayenin marjinal etkinliği azalır. Bu nedenle zaman içerisinde marjinal verimliliği düşük yatırım projelerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Getirilerdeki düşüş teknolojik yeniliklerle durdurulamazsa, faiz oranı ve yatırımın marjinal verimliliği zamanla düşecektir (Samuelson, 1965).

2.3.3.4. Monetarist Yaklaşım

Neoklasik bir düşünce doktrini olan Chicago Okulu, monetarist yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Monetarist yaklaşımın en önemli temsilcisi Milton Friedman'dır. Friedman faiz oranını şu şekilde tanımlamaktadır:; "Faiz oranı, bir hanehalkının geliri bir zaman döneminden diğerine önemli ölçüde değişse bile gider akımlarını düzleme/dengeleme isteğini ayarlayan, kaynakların dönemler arası fiyatıdır". Ayrıca Keynes'in aksine Friedman, faiz oranlarının tasarrufları, üretkenliği vb. belirlediğini varsayar. Başka bir deyişle Friedman, faiz oranlarının belirlenmesinde parasal faktörlerden ziyade reel faktörlere vurgu yapmaktadır. Friedman'a göre para arzındaki bir değişiklik kısa vadede reel faiz oranlarını değiştirirse de, uzun vadede reel faiz oranları denge değerine döner ve sadece nominal faiz oranları değişir (Demirgil, 2017).

Tablo 2.1. 1980-2022 Yılları Türkiye’de Gerçekleşen Faiz Oranları

YILLAR	FAİZ (%)	YILLAR	FAİZ (%)
1980	33	2004	19,9
1981	35	2005	15,5
1982	50	2006	18,3
1983	45	2007	16,9
1984	45	2008	18,1
1985	55	2009	8,8
1986	48	2010	7,9
1987	52	2011	10
1988	83,9	2012	7,2
1989	58,8	2013	8,1
1990	59,4	2014	9,4
1991	72,7	2015	8,3
1992	74,2	2016	8,7
1993	74,8	2017	8
1994	95,6	2018	24
1995	92,3	2019	8,25
1996	93,8	2020	17
1997	96,6	2021	8,50
1998	95,5	2022	33,5
1999	46,7		
2000	45,6		
2001	63,9		
2002	48		
2003	28,1		

Kaynak: (Pehlivan vd, 2017).(2016 sonrası veriler TCMB’den alınmıştır.)

Tabloda, 2002 öncesi ve sonrası faiz oranlarına bakacak olursak; 2002 öncesinde Türk ekonomisi, yüksek borç/GSYH oranları, düşük tasarruflar, bütçe açıkları ve yetersiz rezervler nedeniyle iç ve dış finansmana bağımlıydı. Bundan kaynaklı ekonomide sermaye ihtiyacını karşılamak amacıyla yüksek faiz oranları ve faiz oranları gözlenmektedir. Türkiye ekonomisi 2002 sonrasında yüksek bir kalkınma düzeyine ulaşmış ve önemli sosyal ve ekonomik ilerlemeler kaydetmiştir. Düşük faiz oranlarında elde edilen başarının devam edeceği ve kalıcı olacağı yönünde bir görüş ortaya çıkmıştır (Karagöl, 2014).

2.3.4. Faiz Oranları ve Savunma Harcamaları Arasındaki İlişki

Silah ithalatının ekonomik etkisi sadece bugünün dış borcunu arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda gelecek nesillerin durumunu da kötüleştirmektedir. Çünkü silah ithalatını karşılamak için katlanılan dış borç, ülkeye geri ödeme yükümlülüğü ve faiz ödemeleri getirmektedir, borçlar daha yüksek kur ve daha yüksek faiz oranlarıyla geri ödenmektedir (Strauphaar, 1986).

Kamu hizmetinin savunma maliyetlerinin finansmanı tamamen vergilerle karşılanmakta fakat maliyet artışlarının vergilerle karşılanamadığı durumlarda krediye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun vergilendirme yoluyla sağlanması durumunda, vergi yükünü artıracığından vergi yapısı kötüleşebilir, bu da tüketim veyahut yatırımın azalmasına neden olabilmektedir. Kredi kullanıldığında hem kredinin maliyeti artabilir hem de faiz maliyetlerinin artmasından dolayı bütçe açığının artmasına neden olabilir. Dolayısıyla bu bütçe açıkları enflasyonu hızlandırabilir. Bunun sonucunda olumsuz etki söz konusu olabilmektedir (Deniz, 2021).

2.3.5. İşsizlik ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki

Reel döviz kurunun, işsizliğe etki eden mühim bir unsur olduğu literatürdeki tartışmalardan aynı zamanda bu bölümde meydana getirilen tatbiki incelemelerden görülmektedir. Özellikle ekonomileri açık olan ülkelerde reel döviz kurunun işsizliğin önemli bir belirleyicisi olduğu söylenebilir. Çünkü ekonomisi açık olan ülkelerde tüketiciler hem yurt içinde hem de yurt dışında üretilen ürünleri tercih etme imkânına sahiptir (Lindblad, 2003).

Reel döviz kuru düşüşe geçtiğinde (milli para kıymet kaybedince), dışardan alınan ürünler daha pahalı hale gelir. Buda, tüketicilerin, dışarıdan gelen ürünler yerine, yerli ürünleri tercih etmesine sebep olmaktadır. Yerli ürünlere olan talebin artması istihdamın da artmasına neden olmaktadır. İthalat pahalılaştığında, ithal hammadde kullanan sektörlerde işçilik maliyetleri de nispeten ucuzlamaktadır. Teorik olarak bunun istihdamı artırması beklenmektedir. Ancak, devalüasyonun ve ithal girdilerin yüksek fiyatlarının enflasyona yol açabileceğini, bunun da istihdamın ve toplam talebin azalmasına da yol açabileceğini belirtmek özellikle önemlidir (Bilgin H. M., 2004).

Fiyatların aşağı doğru esnek olmadığı varsayılırsa, reel döviz kuru ile istihdam ve çıktı arasında negatif bir ilişki olduğu söylenebilir (reel döviz kuru ile işsizlik arasında pozitif bir ilişki vardır). Öte yandan ticaret ortaklarına sahip ülkeler, ürün fiyatlarının düşmesi gibi dışsalılıklarla birlikte ücret ve fiyatların kısa vadede esnek olmadığını varsayarak işsizliği arttırmaktadır (Carr, 2001).

Ayrıca ekonomiye dışarıdan bir şok çarptığında döviz kurunun yurt içi fiyatlara ve ücretlere göre ayarlanması daha kolaydır. Çünkü kısa vadede nominal ücretler ve

fiyatlar aşağıya doğru esnek değildir. Dolayısıyla olası bir dış şok durumunda reel döviz kurunda ve dolayısıyla döviz kurlarında değişiklik yapmak daha kolay olabilmektedir (Belke, 1997).

Öte yandan döviz kuru dalgalanmalarının ekonomik kalkınma ve dolayısıyla işgücü piyasası üzerinde kısa vadede olumsuz bir etkiye sahip olduğunu varsaymaktadır. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar maliyetleri artırmakta ve kısa vadede belirsizliğe yol açmaktadır. Bu durum özellikle mikro düzeyde şirketlerin geleceğini görmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum doğal olarak ekonomik aktörlerin, özellikle de şirketlerin doğru kararlar vermesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla döviz kurundaki dalgalanmaların (belirsizliğin) ortadan kalkması girişimcilerin kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Ve bunun üretime, istihdama ve ihracata olumlu etkisi bulunmaktadır. İhracat artışının yeni yatırımlarla desteklenmesi halinde istihdam artışının etkisinin daha büyük olacağı da açıktır. Yani döviz kuru istikrarı, dış ticaret ve döviz kuru dalgalanmaları ile işsizlik arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu söylenebilir (Buscher, 1997).

2.3.6. İşsizlik ve Faiz Oranları Arasındaki İlişki

Tablo 2.2. 2006-2023 yılları İşsizlik-Toplam İstihdam ve Faiz Oranı Verileri

Yıllar	İşsizlik Oranı % Değişim	İstihdam Oranı % Değişim	Gecelik Borç Verme Faiz Oranı % Değişim
2006	9.0	40.5	22.5
2007	9.2	40.3	20.0
2008	10.0	40.4	17.5
2009	13.1	39.8	9.00
2010	11.1	41.3	9.00
2011	9.1	43.1	12.5
2012	8.4	43.6	9.00
2013	9.0	43.9	7.75
2014	9.9	45.5	11.25
2015	11.1	46.0	10.75

Tablo 2.2. 2006-2023 yılları İşsizlik-Toplam İstihdam ve Faiz Oranı Verileri (devamı)

Yıllar	İşsizlik Oranı % Değişim	İstihdam Oranı % Değişim	Gecelik Borç Verme Faiz Oranı % Değişim
2016	10.9	46.3	8.50
2017	11.4	47.1	8.50
2018	12.3	47.4	25.5
2019	13.7	45.7	13.50
2020	13.1	42.4	11.25
2021	11.3	46.0	17.50

2022	10.4	47.5	33.5
2023	9.4	53.3	33.5

Kaynak: (Oğuz B. , 2019). (2018 sonrası veriler TÜİK'ten alınmıştır.)

(Verilerin alındığı çalışma, “TÜİK, TCMB, Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK” kaynaklarından derlenmiştir.)

Türkiye'nin son yıllarda karşılaştığı en büyük sorunlardan biri de faizdir. Türkiye'nin kamu dengesinin 1980'li yıllardan itibaren bozulması finansman ihtiyacını artırmıştır. Bu da daha yüksek faiz oranlarına ve daha yüksek oynaklığa yol açmaktadır. Faiz oranları yükseldikçe yabancı sermaye yatırımları ülkeye akmaktadır. Yabancı sermaye girişi ülkede döviz arzının fazla olmasına neden olmaktadır. Bu durum Türk Lirası'nın (TL) değerini artırmaktadır. TL yükseldikçe yerli malın fiyatı artmakta olup pahalı mallardan dolayı ihracat azalma eğiliminde olabiliyor. İhracat azalırsa imalat sanayi daralacak ve bu da istihdamın azalmasına yol açacaktır (Çalış, 2022).

2.3.7. Döviz Kuru ve Faiz Oranları Arasındaki İlişki

Faiz oranı ile döviz kuru arasında olan ilişki senelerdir hem ekonomik hem de politik açıdan tartışılmaktadır. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar gelişmekte olan ülkelerin makroekonomisinin yönetilmesinde sorun haline gelmektedir. Bu konu öncelikle kriz zamanlarında vurgulanmaktadır. Çünkü faiz oranları döviz kurlarındaki ani dalgalanmalar için önemli bir araçtır. Aslında yüksek faiz oranlarının döviz kuru istikrarını sağladığı literatürde yaygın bir görüştür. Bu bakış açısı, yüksek faiz oranlarının sermaye çıkışlarını ve spekülasyonları azaltarak yatırımcıların gelirini artırabileceği gerçeğiyle açıklanmaktadır (Doğan, 2017).

Döviz kurları ile faiz oranları arasındaki ilişkiyi incelemek üzere sistematik bir teorik yaklaşım önerilmiştir. Bu yaklaşımlar birbiriyle çelişen farklı olası sonuçları öne sürmektedir. Bunlardan biri fiyatların rijit olduğunu varsayan Keynesyen yaklaşımdır.

Keynesyen bakış açısına göre faiz oranları, sabit fiyat varsayımlarına dayalı para politikası duruşunun (sıkı ya da gevşek) bir sonucudur.

Değişmeyen fiyatlar olduğu varsayılsa, eğer para talebi aynı kalırsa ve para arzı azalırsa yabancı faiz oranı yurt içi faiz oranına göre azalacaktır..

Ulusal faiz oranındaki artışlar, yabancı sermaye girişini artırarak döviz kurunun zayıflamasına ve yerli paranın güçlenmesine neden olmaktadır.

Bu varsayımlara göre döviz kuru ile faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişik bulunmaktadır. Öte yandan, fiyatların tamamen esnek olduğunu varsayan Chicago yaklaşımına göre, fiyatların esnek olduğu varsayımı nedeniyle faiz oranlarındaki bir artış, beklenen enflasyon oranındaki bir artışı yansıtacaktır. Yurt içi faiz oranları yabancı faiz oranlarına göre arttığında tüccarlar para birimlerinin enflasyon nedeniyle değer kaybetmesini beklemektedir. Böyle bir durumda yerli paraya olan talep azalır ve döviz kuruna olan talep artıyordur. Bu da döviz kurunun yükselmesine neden olur ve yerel para biriminin değeri anında düşmeye başlar (Güler, 2020).

Faiz oranı ve döviz kuru nominal arasındaki bağlantıyı araştırmak amacıyla sistematik bir kuramsal yaklaşım önerilmiştir. Bu yaklaşımlar birbiriyle çelişen değişik muhtemel neticeleri öne sürmektedir. Bunlardan bir tanesi fiyatların rijit olduğunu varsayan Keynesyen düşüncedir. Keynesyen düşünceye göre nominal faiz oranları, durağan fiyat varsayımlarına dayalı para politikası duruşunun (genişletici yada daraltıcı) bir sonucudur. Fiyatların değişmediğini varsayarsak, şayet para talebi aynı kalırsa ve para arzı azalırsa yurt içi faiz payı yabancı faiz oranına göre artacaktır. Ulusal faiz oranındaki bu artış yabancı sermaye girişini artırarak döviz kurunun zayıflamasına ve yerli paranın güçlenmesine neden olmaktadır. Bu varsayımlara göre nominal faiz oranları ile döviz kurları arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Öte yandan, fiyatların tamamen esnek bulunduğunu varsayan Chicago yaklaşımına göre, fiyatların esnek olduğu varsayımı sebebiyle nominal faiz oranlarındaki bir artış, beklenen enflasyon oranındaki bir artışı yansıtacaktır. Yurtiçi faiz oranları yabancı faiz oranlarına göre arttığında, ekonomik aktörler enflasyon sebebiyle para birimlerinin değerinin düşeceğini varsayarlar. Bu durumda yerli paraya olan istek azalırken, döviz kuruna olan istek artar. Bu da döviz kurunun yükselmesine sebep olur ve yerli para biriminin kıymeti anında düşmeye başlar. Bu mekanizma sayesinde Chicago yaklaşımı Keynesyen yaklaşımdan farklı olarak nominal faiz oranı ile döviz kuru arasında pozitif bir ilişki kurmaktadır. (Frankel, 1970).

3. ANALİZ VE BULGULAR

Bu çalışmada, 1990-2022 yılları arasında Türkiye için savunma harcamaları, işsizlik, döviz kuru ve faiz oranları arasındaki ilişki incelenmektedir. Savunma harcamaları/GSYH (%'lik değişimi), işsizlik oranı (%'lik değişimi - ILO), Reel döviz kuru (official exchange rate), Mevduat faiz oranı (interest deposit rate) verileri Dünya Bankası (data.worldbank.org) veri tabanından alınmıştır. Ekonometrik analizler, Stata 12.0 ve Gauss 10.0 programları kullanılmıştır. Çalışmada ADF birim kök testi, Bayern-Hanck (2012) eşbütünleşme testi ve Hacker Hatemi (2006) testleriyle veriler analiz edilmiş ve incelenmiştir. 1990-2022 dönemi Türkiye için incelemiştir.

3.1 . Bayer Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi

Bayer ve Hanck (2012), bireysel eşbütünleşme testlerinin hesaplanan olasılık değerlerinin (p-değerleri) Fisher'in (1932) formülleriyle birleştirilmesini önermiştir. Fisher (1932), her test için p değerlerinden bir test istatistiğinin elde edildiği bir yöntem önermiştir. Fisher (1932), benzer temel hipotezlere sahip testlerin olasılık değerlerinin birleştirilmesiyle elde edilen test istatistiklerinin ki-kare dağılımına uyduğunu ileri sürmüştür (Aktürk vd., 2014: 122). Dolayısıyla önerilen Fisher formülleri şöyledir:

$$EG - JOH = -2 [\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH})] \quad (3.2)$$

$$EG - JOH - BO - BDM = -2 [\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH}) + \ln(P_{BO}) + \ln(P_{BDM})] \quad (3.3)$$

Johansen (1991), Boswijk (1994) ile Banerjee vd. (1998) eşbütünleşme testlerinin olasılık değerlerini ifade etmektedir. Test istatistiğinin hesaplanan Bayer-Hanck (2012) kritik değerden büyük olması seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden temel hipotezin reddedilmesi olarak ifade edilmektedir (Arı, 2016: 61).

Banerjee ve ark. (1998) eşbütünleşme testlerinin olasılık değerlerini ifade etmektedir. Bayer ve Hanck (2012) tarafından önerilen bu testlerin temel avantajı, araştırmacıların karar vermek için eşbütünleşme testleri arasındaki keyfi ve çoğu zaman keyfi seçimden kendilerini kurtarmalarına olanak sağlamasıdır. Bu eşbütünleşme testinin diğer eşbütünleşme testleriyle karşılaştırıldığında benzersiz bir

özelliği, daha kesin bir sonuç elde etmek için farklı bireysel eşbütünleşme testi sonuçlarını birleştirmemize olanak sağlamasıdır. Hesaplanan Fisher test istatistiğinin Bayer ve Hanck (2012) tarafından elde edilen kritik değerlerden büyük olması durumunda eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündeki temel hipotez reddedilmektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Bayer ve Hanck (2012) tarafından önerilen eşbütünleşme testi kullanılarak araştırılmıştır. Bayer ve Hanck'in (2012) eşbütünleşme testinin sonuçları Tablo 3.5'te özetlenmiştir. (Kızılkaya, 2018).

Tablo 3.5. Gecikme Uzunluğu Kriterinin Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-271.658	NA	1125.2	18.377	18.564	18.436
1	-176.323	158.891	5.7504*	13.0882*	14.0223*	13.387*
2	-160.425	22.257	6.1697	13.0950	14.7764	13.6329
3	-145.244	17.205	7.7166	13.1496	15.5783	13.9265

Not: * Uygun gecikme uzunluğu

Tablo 3.5'te, LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri istatistikleri aynı yönde olup, bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

Model 1. Savunma Harcamaları = f(işsizlik, faiz, döviz kuru)

Table 3.6. Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 1.	Engle-Granger	Johansen	Banerjee	Boswijk
Prob Değeri	0.6094	0.0013	0.0000	0.0000
Test İstatistiği	-2.6107	38.7862	-7.0653	52.8903
	Fisher Type	Test Static	Kritik Değer (%5)	
EGJ	14.281343**		10.637	
EGJ – BA – BO	124.80543**		20.486	

Not: ***,**, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3.6'dan elde edilen bulgular doğrultusunda, Bayer-Hanck (2012) eşbütünleşme test istatistiğinin kritik değerden büyük olmasından dolayı eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmekte ve uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ifade eden alternatif hipotez sırasıyla savunma harcamaları değişkeninin bağımlı değişken olarak alındığı ve işsizlik, faiz oranı ve döviz kuru değişkenlerinin bağımsız değişken olarak alındığı model 1 için, eşbütünleşme analizine göre serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır.

Model 2. İşsizlik = f(Savunma harcamaları, faiz, döviz kuru)

Table 3.7. Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 2.	Engle-Granger	Johansen	Banerjee	Boswijk
Prob Değeri	0.2217	0.0013	0.0001	0.0000
Test İstatistiği	-3.3858	38.7862	-5.6116	36.2330
	Fisher Type	Test Static	Kritik Değer (%5)	
EGJ	16.303642**		10.637	
EGJ – BA - BO	89.986365		20.486	

Not: ***, **, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3.7'den elde edilen bulgular doğrultusunda, Bayer-Hanck (2012) eşbütünleşme test istatistiğinin kritik değerden büyük olmasından dolayı eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmekte ve uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ifade eden alternatif hipotez sırasıyla işsizlik değişkeninin bağımlı değişken olarak alındığı ve savunma harcamaları, faiz oranı ve döviz kuru değişkenlerinin bağımsız değişken olarak alındığı model 2 için, eşbütünleşme analizine göre serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır.

Model 3. Faiz = f(Savunma harcamaları, işsizlik, döviz kuru)

Table 3.8. Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 3.	Engle-Granger	Johansen	Banerjee	Boswijk
Prob Değeri	0.4726	0.0013	0.0215	0.0003
Test İstatistiği	-2.8654	38.7862	-4.0712	30.2664
	Fisher Type	Test Static	Kritik Değer (%5)	
EGJ	14.789794		10.637	
EGJ – BA - BO	38.692655		20.486	

Not: ***, **, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3.8'den elde edilen bulgular doğrultusunda, Bayer-Hanck (2012) eşbütünleşme test istatistiğinin kritik değerden büyük olmasından dolayı eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmekte ve uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu ifade eden alternatif hipotez sırasıyla faiz oranı değişkeninin bağımlı değişken olarak alındığı ve savunma harcamaları, işsizlik ve döviz kuru değişkenlerinin bağımsız değişken olarak alındığı model 3 için, eşbütünleşme analizine göre serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır.

Model 3. Döviz kuru = f(Savunma harcamaları, işsizlik, faiz oranı)

Table 3.9. Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 4.	Engle-Granger	Johansen	Banerjee	Boswijk
Prob Değeri	0.9934	0.0369	0.9908	0.7909
Test İstatistiği	-0.7600	28.5472	0.0770	5.2851
	Fisher Type	Test Static	Kritik Değer (%5)	
EGJ	6.6123321		10.637	
EGJ – BA – BO	7.0999839		20.486	

Not: ***, **, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3.9'dan elde edilen bulgular doğrultusunda, Bayer-Hanck (2012) eşbütünleşme test istatistiğinin kritik değerden küçük olmasından dolayı eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememektedir ve uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden alternatif hipotez sırasıyla döviz kuru değişkeninin bağımlı değişken olarak alındığı ve savunma harcamaları, işsizlik ve faiz oranı değişkenlerinin bağımsız değişken olarak alındığı model 4 için, eşbütünleşme analizine göre serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olmadığı sonucuna varılmıştır.

3.3. Hacker – Hatemi (2006) Nedensellik Analizi

Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen nedensellik testi, özellikle ekonomik araştırmalarda nedenselliğin araştırılmasında yaygın olarak kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Bu test, değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi belirlemek için Granger nedensellik testi olarak bilinen bir yöntemi kullanır. Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen Bootstrap Granger nedensellik testi, değişkenler arasındaki nedenselliği test etmek için ilk olarak Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testini kullanmaktadır. Ancak Toda-Yamamoto nedensellik testinde hata terimleri normal dağılım göstermeyebilir. Hacker ve Hatemi-J'nin (2006) testi, Monte Carlo önyükleme yöntemlerini kullanarak kritik değerleri çözerek bu sorunu ortadan kaldırmaktadır. Hacker ve Hatemi-J (2006) yaptıkları testte bu yöntemle elde edilen sonuçların daha tutarlı ve sağlam olduğunu belirtmişlerdir. Hataların normal olmayan dağılım sorununu en aza indirmek için önyükleme kullanmak, hataların normal dağılım sorununu en aza indirir (Canöz ve Erdoğan, 2019: 838). Toda-Yamamoto VAR modelinin temel gecikme sayılarının modele dahil edilmesiyle hesaplanmaktadır. Aşağıda p gecikmeli temel model verilmiştir. Toda-Yamamoto

(1995) yönteminde ilk adım, VAR modelinde uygun gecikme düzeyinin (p) belirlenmesidir. İkinci adımda en yüksek entegrasyona sahip değişkenin entegrasyon düzeyi (dmax) p gecikmesine eklenir. Nedenselliğin doğru değerlendirilebilmesi için k ve dmax değerlerinin belirlenmesi önemlidir (Mert ve Çağlar, 2019). Keskin ve Kara, 2021a). Toda-Yamamoto'nun (1995) Y ve X değişkenleri için nedensellik testi denklemi, Denklem 4.4'te aşağıda gösterilmiştir (Değer ve Pata, 2017: 38):

$$HJC = \ln(|\hat{\Omega}|) + j \left(\frac{n^2 \ln T + 2n^2 \ln(\ln T)}{2T} \right), j=0, \dots, k \quad (3.4)$$

Tablo 3.10. Türkiye için Hecker- Hatemi-J (2006) Nedensellik Analizi

Hipotez	Wald istatistik	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%10)	Gecikme Uzunluğu
Savunma → İşsizlik	64.493*	16.766	5.178	2.384	1
Savunma → Döviz	7.154**	8.493	3.503	2.487	1
Savunma → Faiz	26.463*	6.370	3.549	2.445	1
Faiz → Savunma	56.250*	6.493	3.513	2.389	1
Faiz → Döviz	11.789**	19.475	4.998	1.883	1
Faiz → İşsizlik	12.033**	13.870	4.057	1.981	1
Döviz → Savunma	11.612**	22.643	5.432	2.603	1
Döviz → Faiz	62.002*	18.503	5.640	2.355	1
Döviz → İşsizlik	25.056*	6.738	4.122	2.908	1
İşsizlik → Döviz	23.862*	7.837	4.339	2.908	1
İşsizlik → Savunma	23.647*	7.832	3.922	2.894	1
İşsizlik → Faiz	22.133*	6.934	3.649	2.798	1

Not: ***, **, * sırasıyla değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3.10, Türkiye için Hecker- Hatemi-J. (2006) nedensellik analizi bulgularına göre, test istatistik değerinin kritik değerden büyük olduğundan, seriler arasında nedensellik ilişkisinin olduğunu ifade eden H_0 temel hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla, İşsizlik oranı ve faiz oranı arasında, işsizlik ve döviz kuru arasında, işsizlik ve savunma harcamaları arasında, savunma harcamaları ve döviz kuru arasında, döviz kuru ve faiz oranı arasında ve savunma harcamaları ve faiz oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

3.4. ADF Birim Kök Testi

Tek köklü sürecin bir özelliği şokun uzun bir süre boyunca etki göstermesidir. Pek çok birim kök testi bulunmasına rağmen, Dickey-Fuller (DF) Testi ve onun uzantısı olan Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi, birim kök testlerinden en yaygın kullanılanı ve uygulanması en kolay olanıdır (Wooldridge, 2013:660). Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) testi Denklem (1), Denklem (2) ve Denklem (3)'ü değerlendirir (Kızılkaya, 2018; Yavuz, 2006: 164):

Buna göre,

$H_0: \phi = 0$, Seri durağan değildir, seri birim köke sahiptir.

$H_1: \phi < 0$, serinin durağan olduğu ve serinin birim kök içermediği hipotezleri ile ADF testi uygulanmaktadır.

Denklemlerde bir serinin birim köke sahip olduğuna dair temel hipotez; Bu $H_0: \delta = 0$ olarak ifade edilir. H_0 hipotezi reddedilirse serinin durağan olduğu sonucuna varılır. Değişkenlerin bütünleşik sıralarını belirlemek için ADF birim kök testi kullanılmış olup, sonuçlar Tablo 3.11'de gösterilmiştir. Tablo 3.11'de görüldüğü gibi ADF testi sonuçlarına bakıldığında GSYİH ve enerji değişkenlerinin eşit olduğu sonucuna varılabilir. Analizde kullanılan düzey değerlerinde durağan değildir ve seriler birinci farkları alınırsa durağan hale gelir (Kızılkaya, 2018).

Tablo 3.11. ADF Birim Kök Testi

DEĞİŞKENLER	ADF TEST İSTATİSTİĞİ	KRİTİK DEĞERLER			PROB.
		%1	%5	%10	
SAVUNMA	-0.404589	-3.653730	-2.957110	-2.617434	0.8967
D(SAVUNMA)	-5.191320**	-3.661661	-2.960411	-2.619160	0.0002
FAİZ	-0.879536	-3.661661	-2.960411	-2.619160	0.7812
D(FAİZ)	-8.004684**	-3.661661	-2.960411	-2.619160	0.0000
DÖVİZ	2.025552	-3.679322	-2.967767	-2.622989	0.9998
D(DÖVİZ)	7.198042**	-3.653730	-2.957110	-2.617434	0.0532
İŞSİZLİK	-1.808559	-3.653730	-2.957110	-2.617434	0.3698
D(İŞSİZLİK)	-4.584959**	-3.661661	-2.960411	-2.619160	0.0009

Tablo 3.11'de, değişkenlerin durağanlıkları incelenmiştir. ADF birim kök test sonuçları tüm değişkenler için $I(1)$ seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Bilindiği üzere eşbütünleşme ilişkinin bakılabilmesi için değişkenlerin $I(1)$ düzeyde durağan olmalıdır.

4. SONUÇ

Kamu harcaması olarak kabul edilen savunma harcamaları, ulusal güvenliği sağlama yanı sıra ülkelerin ulusal çıkarlarını korumak amacıyla da yapılmaktadır. Devletlerin temel görevi, o ülkede yaşayan herkesin savunma harcamalarından eşit olarak faydalanmasını sağlamaktır. Savunma harcamalarının ekonomik etkileri ve makroekonomik değişkenleri nasıl ve ne yönde etkileyeceği politika yapıcıları ve ekonomistler arasında tartışılmaktadır.

Savunma harcamalarının düzeyi, bir ülke ekonomisi üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Bu etkiler teknolojik yenilikler nedeniyle artan talep ve üretim, işsizliğin azalması ve verimliliğin artması gibi olumlu olabileceği gibi dışlama etkileri nedeniyle olumsuz da olabilir. Bu nedenle savunma harcamalarının ulusal güvenliği sağlamaya yetecek ancak diğer makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilemeyecek bir düzeye ayarlanması önemlidir. Savunma hizmetlerinin tüm ülkeler için önemli olması savunma harcamalarının artmasında belirleyici bir etken olmaktadır.

Savunma harcamalarının işsizlik üzerine etkisi incelenirken, savunma harcamalarındaki artış işsizliği azalmasına neden olabileceği gibi savunma harcamaları üretimi, Ar-Ge faaliyetlerini, askeri ve sivil personelin verimliliğini arttırabilmektedir. Savunma harcamalarındaki artış kaynaklı özel sektör yatırımlarına teknoloji yayılımı sağlanması, ülkelerin iç ve dış tehditlere karşı güvenli ortam sağlanmasına neden olmakta ve üretim ortamının güvenli olmasını sağlanmaktadır.

Savunma harcamalarının faiz oranlarındaki etkisi incelenirken, savunma harcamalarındaki artışlar sıklıkla faiz oranlarını etkileyebilir. Bu etki, savunma harcamaları ve dolayısıyla faiz oranları arttıkça devlet borçlanmasının artmasıyla kendini gösterebilir. Ancak bu oran nihai değildir ve diğer faktörlere bağlı olarak değişebilir. Artan faiz oranları savunma harcamalarının finansman maliyetini artırabilir. Yüksek faiz oranları hükümetlerin borçlanma maliyetini arttırmaktadır: Bu durumda savunma harcamalarını azaltabiliyor veya üzerinde baskı oluşturabilmektedir.

Savunma harcamalarının döviz kuru etkisi incelenirken ise, savunma harcamalarındaki artışın genel olarak dış ticaret dengesini etkileyerek döviz kuru üzerinde baskı oluşturabileceği görülebilmektedir. Özellikle savunma harcamalarının ithalat talebini artırması döviz kuru üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir.

Üçüncü bölümde anlatılan işsizlik, döviz kuru ve faiz oranlarının kendi aralarındaki ilişkisine bakıldığında ise şunlar söylenbilir; İşsizlik ve faiz oranı için, faiz oranlarının genellikle işsizlik üzerinde önemli bir etkisi vardır. Yüksek faiz oranları, işletmeler ve tüketiciler için borçlanma maliyetlerini artırabilir, bu da yatırım ve harcamaları azaltarak işsizliğin artmasına neden olabilir. Ancak bu oran ekonomik şartlara ve politikalara göre değişebilmektedir. İşsizlik ve döviz kuru ilişkisi için, döviz kurundaki değişikliklerin işsizlik oranını etkileyebileceğini göstermektedir. Özellikle düşen döviz kurları ihracatı teşvik ederek istihdamı artırabilir. Ancak bu etki ülkeye ve sektöre göre değişiklik gösterebilir. Döviz kuru ve faiz oranı içinse, genel olarak yüksek faiz oranları yerel para birimini çekici hale getirirken, düşük faiz oranları da döviz talebi artırabilmektedir. Bu durum döviz kurunu etkileyerek ekonominin dengesini etkileyebilmektedir.

Çalışmada işsizlik, faiz oranı ve döviz kuru ile ilişkisi ADF birim kök testi, Bayern-Hanck (2012) eşbütünleşme testi, Hacker Hatemi testleri uygulanmıştır. 1990-2022 dönemi Türkiye için incelemiştir. ADF birim kök testi bulgularına göre, savunma harcamaları, faiz oranı, döviz kuru ve işsizlik değişkenlerinin birinci dereceden farkı alındığında, serilerin durağan olduğu bulunmuştur. Bayern-Hanck (2012) eşbütünleşme testi bulgularına göre, savunma harcamaları, faiz oranı, döviz kuru ve işsizlik değişkenlerinin sırasıyla bağımlı değişken olarak alındığı her bir modelde veriler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Hacker-Hatemi J. (2006) testleri uygulanmıştır. Türkiye için İşsizlik oranı ve faiz oranı arasında, işsizlik ve döviz kuru arasında, işsizlik ve savunma harcamaları arasında, savunma harcamaları ve döviz kuru arasında, döviz kuru ve faiz oranı arasında ve savunma harcamaları ve faiz oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Politika önerisi olarak, savunma harcamalarının etkinliğini ve verimliliğini arttıracak adımlar atılabilir. Savunma harcamaları sosyal ve ekonomik kalkınmayla dengelenebilir. Bunun için savunma harcamalarının eğitim, sağlık ve altyapı gibi diğer sektörlere yapılan harcamalardan kısılmadan yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırkaya, Ç. R. (2023). *Türkiye’de Kredi Faiz Oranlarının Enflasyona Etkisi*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aıyedoğbon, J. O. & Ohwofasa. (2014). Bright Onoriode. *Impact Of Military Expenditure on Inflation in Nigeria 1980-2012*. Review of Arts and Humanities, 1-17.
- Ajmair, M. V. (2018). The Impact of Military Expenditures on Economic Growth of Pakistan. *Applied Economics and Finance*, 41- 48.
- Akdış, M. (2001). *Para Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akpınar, M. Ş. (2012). Sosyal Yardımların Yerel Düzeyde Sununlması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4 (3), 21-28.
- Almaz, M. (2022). *Avrupa Birliğı Ülkelerinde Savunma*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Altun, N. (2017). Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 273-285.
- Arı, A. (2016). Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 57-67.
- Ataman, B. C. (1998). İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 59-72.
- Ayla, D. (2019). Türkiye’de Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 289-308.
- Bal, O. (2012). Döviz Kuru, Mevduat Faiz Oranı, Enflasyon ve Devlet İç Borçlanma Senetleri İlişkisi (1994–2008). *Akademik Bakış Dergisi*, 1-20.
- Baysa, H. (2004). *İslam Hukukunda Ribânın İlleti*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi SBE.
- Bekiroğlu, C. (2010). *Türkiyede İşsizlik Sorununun Çözömlenmesinde Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bekmez, S. V. (2015). Savunma Harcamalarında Dışlama Etkisinin İncelenmesi. Panel Veri Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 91-110.
- Bektaş, G. (2017). *Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneğı*. Namık Kemal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belke, A. V. (1997). *Estimating The Costs And Benefits of Emu: The Impact*. Center Discussion Papers.
- Bilgin, H. M. (2004). Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 80-94.
- Bilgin, M. H. (2002). *Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları ve Ekonomiye Etkileri*. Tügiad Ekonomi Ödülleri.

- Boratav, K. (2014). *"21. Yüzyılda Kapital" Üzerine Notlar*. Kitap İncelemesi, 9-36.
- Brzoska, M. (2004). The Economics of Arms Imports After the End of the Cold War. *Defence And Peace Economics*, 111-123.
- Bulut, C. (2002). *Kamu Açıkları: Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkileri*. Der Yayınları.
- Bulutay, T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages In Turkey. International Labour Organization*.
- Bulutoğlu, K. (1988). *Kamu Ekonomisine Giriş*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Bulutoğlu, K. (2003). *Kamu Ekonomisine Giriş (Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Buscher, H. S. (1997). *Exchange Rate Volatility Effects on the*. Institute For the Study of Labor.
- Carbaugh, R. J. (2008). *International Economics*. Ohio: South-Western: Division of Thomson Learning.
- Carr, J. L. (2001). *Real and Monetary Shocks to The Canadian Dollar*. University of Toronto.
- Cengiz, Ç. (2018). Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Teorik Yaklaşımlar. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6.
- Ceyhan, T. V. (2021). Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme ve İşsizliğe Etkisi. Türkiye'den Kanıtlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 913-928.
- Çalış, G. (2022). *Türkiye'de İşsizliğin Makroekonomik Belirleyicileri*. Pamukkale Üniversitesi.
- Çınar, Ş. (2002). *Savunma Harcamalarında İktisadi Etkinlik*. İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/Maliye Anabilim Dalı.
- Demirgil, B. T. (2017). Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kuramsal Açından Gelişimi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (2).
- Deniz, G. (2021). *Savunma Harcamaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri: 2000 Sonrası Dönem*. Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dikkaya, M. Ö. (2014). *İşsizlik Türleri*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Doğan, İ. A. (2017). *Faiz Oranları ve Döviz Kuru Dönemsel Analizi; Türkiye Örneği*.
- Dunne, J. P., Perlo-Freeman, S. & Soydan, A. (2004). Military Expenditure and Debt in Small Industrialised Economies. A Panel Analysis. *Defence and Peace Economics*, 125-132.
- Durgun, Ö. A. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 126-137.
- Dursun Güvenbaş, S. (2021). *Faiz Oranlarının Enflasyon ve Ekonomik Faaliyetlere Etkisi: Türkiye Örneği*. Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eğilmez, M. (2013). *Faiz Nedir, Nasıl Hesaplanır*. Kendime Yazılar, 1.
- Eren, S. (1960). *İstihdam ve İktisadi Politika*. Ankara: Ajans Türk Matbaası.

- Ersöz, E. (2006). *Dalgalı Döviz Kuru Sistemi ve Türkiye’de Dalgalı Döviz Kuru Uygulaması*. İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finansman Bilim Dalı.
- Frankel, J. (1970). On The Mark: A Theory Of Floating Exchange Rates Based On Real Interest Differentials. *The American Economic Review*, 610-622.
- Ghosh, A. R. (2003). *Exchange Rate Regimes Choices & Consequences*.
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 181-199.
- Giray, F. (Tarih Yok). *Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme*.
- Gordon, R. J. (1981). *Inflation, Flexible Exchange Rates, and the Natural Rate of Unemployment*. National Bureau of Economic Research.
- Gök, A. (2006). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 132.
- Güler, A. (2020). Türkiye’de Döviz Kuru ve Faiz Oranı Arasındaki Etkileşim: Türkiye İçin Ampirik Kanıtlar. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 337-346.
- Gürçağan, Ü. (1998). *Avrupa Birliğinde Genç İşsizliği ve İşsizliğe Yönelik İstihdam Politikaları*. İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 6-17.
- Has, B. & Çınar, S. (2022). Türkiye’de Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (Asead), 267.
- Karaçay, Ç. H. (2009). A Theoretical Glance at Military Expenditures. *Economic Research-Ekonomska İstraživanja*, 118-127.
- Karagöl, E. T. (2014). Faiz Kıskaçında Ekonomik Büyüme. *Seta Perspektif*, 47, 1-5.
- Karakurt, B. Ş. (2020). Türkiye’de Savunma Harcamaları, Silah İthalatı ve Dış Borçlar. *International Journal of Public Finance*, 274.
- Kayan, A. (2017). *Savunma Sanayinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi*. Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Keskin, G. (2022). *Döviz Kuru Oynaklığının İşsizlik Üzerine Etkisi*. Karabük Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 16.
- Kılıçbay, A. (1968). *İktisadın Prensipleri*. İstanbul Üniversitesi İktisat, 296-297.
- Kinsella, D. (1990). Amerika Birleşik Devletleri’nde Savunma Harcamaları ve Ekonomik Performans: Nedensel Bir Analiz. *Savunma ve Barış Ekonomisi*, 295-309.
- Kızıldere, C. (2012). *Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme*.
- Kocalar, S. (2021). *Seçilmiş Ülkelerde Savunma Harcamalarını Etkileyen*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Safiye Kocalar.
- Koçoğlu, M. (2014). *Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

- Kollias, H., Manolas, G., & Paleologou, S.-M. (2004). Yunanistan'da Askeri Harcamalar ve Hükümet Borcu: Bazı Ön Ampirik Bulgular. *Savunma ve Barış Ekonomisi*, 189-197.
- Krueger, A. (1983). *Döviz Kurunun Belirlenmesi*. Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Kurt, Ş. (2005). *İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Analizi: Sosyal Açıdan Türkiye Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lindblad, H. V. (2003). *The Equilibrium Rate of Unemployment and the Real*. Working Paper Series.
- Mishkin, F. S. (2007). *Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı*.
- Oğuz, B. (2019). *Faiz Oranları, İstihdam ve İşsizlik Arasında Nedensellik İlişkisi*. Kocaeli Üniversitesi/Hereke M.Y.O .
- Oğuz, O. (1964). *Genel İktisat Teorisi Dersleri*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Oruç, E. (2016). Döviz Kurlarının Belirlenmesinde Parasalcı Yaklaşım: Türkiye Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 101-122.
- Öztürk, S., & Demir, H. (2018). Döviz Kuru, İhracat ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ispen International Journal of Social Sciences & Humanities*, 31.
- Parasız, İ. (2000). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*. Ezgi Kitapevi.
- Pehlivan Vd, C. B. (2017). İşsizlikle Faizin Türkiyede Ekonomik Büyüme Etkisi 1980-2016. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 19.
- Poedjyo, A. S. (2014). *Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki. Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki*. Kocaeli: T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Samuelson, P. (1965). *İktisat*. Odtü Yayını, 644.
- Saraçöz, Y. (2018). Savunma Sanayiinin Önemi ve Savunma Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*, 47-48.
- Seyhan, T. A., Örnek, İ. & Aksoğan, G. (2013). Türkiye’de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 659-682.
- Seyrek, İ. V. (2009). *Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal*. Selçuk Üniversitesi, 390.
- Sezgin, Ş. (2019). Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (8), 1-13.
- Soyyigit, K. S. (2013). Türkiye’de Savunma Harcamalarının İktisadi Etkileri Üzerine Nedensellik Analizi (1970-2010). *Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Dergisi*, 17-38.
- Strauphaar, T. (1986). The Economics of Thirt World Arms Imports. *Intereconomics*, 137-141.
- Şirin, Ş. (1991). *Ticaret Hukukunda Faiz ve Uygulaması*. İstanbul: Evrim Dağıtım, 79.

- Toker, K. (2020). *Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi ve Taylor Kuralının Geçerliliği*. Pamukkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topal, M. H. (2018). Türkiye’de Askeri Harcama ve İşsizlik İlişkisi: Çoklu Yapısal Kırımlar Altında Eşbütünleşme Analizi ve Zamanla Değişen Nedensellik. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi* (S. 42). Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.
- Topal, M. H. (2018). *Türkiye’de Askeri Harcama ve İşsizlik İlişkisi: Çoklu Yapısal Kırımlar Altında Eşbütünleşme Analizi ve Zamanla Değişen Nedensellik*.
- Torusdağ, M. (2019). *Savunma Harcamaları Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nato Ülkeleri Örneği*. Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçler, G. (2017). *Türkiye’de Savunma Harcamalarının İşsizlik Üzerine*. Ahi Evran Üniversitesi.
- Yanar, R. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejim Tercihinin. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Yavaş, O. (2023). *İşsizlik Süresini Etkileyen Değişkenler: Tük Verileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, 20.
- Yayım, A. F. (2006). *Savunma Sanayiinde Küreselleşme Biçimleri: Özel*. İstanbul Üniversitesi.
- Yıldırım, J. & Sezgin, S. (2003). Military Expenditure and Employment in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 129-139.
- Yıldız, K. (2014). İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Yıldız, K. (2014). İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, 45.
- Yılmaz, K. Ç. (2022). *Terör Saldırıları ve Savunma Harcamalarının Büyümeye Etkisi: Türkiye Analizi*.

İnternet Kaynakları

- Wikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%Bcrk_Savunma_Sanayi%C5%9Firketleri_Listesi Adresinden Alındı. (2022, Mayıs).
- Savunmasanayist.Com: <https://www.savunmasanayist.com/ihracatta-basi-ceken-14-turk-savunma-sanayii-sirketi/> . Adresinden Alındı(2023, Ağustos 17).
- Savunmasanayist.Com: <https://www.savunmasanayist.com/ihracatta-basi-ceken-14-turk-savunma-sanayii-sirketi/> Adresinden Alındı(2023, Ağustos 17).

Döviz Kuru Nedir? Döviz Kuru Türleri Nelerdir? (2023, 08 29). Türkiye Finans: <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/blog/sayfalar/doviz-kuru-nedir.aspx> Adresinden Alındı.

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%Bcrk_Savunma_Sanayi_%C5%9firketleri_Listesi . (2022). Wikipedi. Adresinden Alındı

<https://www.aa.com.tr/>. (2023).

<https://www.bloomberght.com>. (2023).

<https://www.bloomberght.com>. (2023).

<https://www.bloomberght.com>. (2023). Adresinden Alındı.

<https://www.globalfirepower.com/defense-spending-budget.php>. (2023). Adresinden Alındı.

Savunmasanayist.Com: <https://www.savunmasanayist.com/ihracatta-basi-ceken-14-turk-savunma-sanayii-sirketi/> . (2023, Ağustos 17).

Sıprı:https://www.google.com/search?q=Sıprı+Military+Expenditure+Database%2c+2015&Oq=Sıprı+Military+Expenditure+Database%2c+2015&Gs_Lcrp=Egzjahjvbwuybggaeuyotihcaeqririgadibcdeynjlmgo3qaiasaia&Sourceid=Chrome&İe=UTF-8.

Wikipedi. (2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%Bcrk_Savunma_Sanayi_%C5%9firketleri_Listesi . Adresinden Alındı

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : EREN, Hıjan
Uyruğu : T.C.
ORCID :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı	2024
Lisans	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / İktisat Bölümü	2020

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009-2024	Van Bölge Müdürlüğü	Bilgisayar İşletmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

.....

Hobiler

Adı-Soyadı	Hijan EREN
Öğrenci No	21920002002
Anabilim Dalı	İktisat
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Statüsü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	Savunma Harcamaları, İşsizlik, Döviz Kuru ve Faiz Oranı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	55
İntihal Tespit Programı	TURNITIN
Benzerlik Oranı (%)	11
Tarih	10.06.2024

* Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayımlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

	Danışman	Öğrenci
Adı Soyadı	Doç. Dr. Mustafa TORUSDAĞ	Hijan EREN
İmza		
		Tarih

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Kampüs.
Telefon: 444 5 065, 0 432 225 10 52, 0432 225 17 01
e-posta: yyu.sbe@yyu.edu.tr